

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سلسله تک‌نگاشت‌های
الگوی اسلامی ایران پیشرفت

وضع‌شناسی سه دهه اخیر مسائل زنان؛ در سه حوزه اشتغال، آموزش و مشارکت سیاسی

رهبر فرزانه انقلاب اسلامی:

باید در طراحی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت
بر چهار عرصه‌ی فکر، علم، معنویت و زندگی تکیه شود
که در این میان، موضوع «فکر» بنیانی‌تر از بقیه‌ی عرصه‌ها است

در دیدار اعضای شورای عالی
مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۱۳۹۱/۱۲/۱۴

سرشناسه	: صادقی فسائی، سهیلا، ۱۳۲۸-
عنوان و نام پدیدآور	: وضع‌شناسی سه دهه اخیر مسائل زنان؛ در سه حوزه اشتغال، آموزش و مشارکت
سیاسی/سهیلا صادقی فسائی، عاطفه خادمی.	
مشخصات نشر	: تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، انتشارات الگوی پیشرفت، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۸۰ ص: مصور (زنگی)، جدول، نمودار.
فروست	: سلسله تک نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۶۵-۴۰-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ۷۸ - ۸۰.
موضوع	: زنان -- ایران -- اشتغال
موضوع	: Women -- Employment -- Iran
موضوع	: زنان -- ایران -- آموزش حرفه‌ای
موضوع	: Women -- Vocational education -- Iran
موضوع	: زنان -- ایران -- سیاست دولت
موضوع	: Women -- Government policy -- Iran
شناسه افزوده	: خادمی، عاطفه، ۱۳۶۲-
شناسه افزوده	: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، انتشارات الگوی پیشرفت
رده بندی کنگره	: ۶۱۸۲/۵۶HDD
رده بندی دیویی	: ۳۲۱ / ۴۱۵۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۷۵۰۶۶۶

سلسله تک نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:

وضع شناسی سه دهه اخیر مسائل زنان؛ در سه حوزه اشتغال، آموزش و مشارکت سیاسی

دکتر سهیلا صادقی فسائی (دانشیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران و عضو اندیشکده امور اجتماعی مرکز الگو)

دکتر عاطفه خادمی (دانش آموخته دکتری سیاست‌گذاری عمومی)

ناشر: نشر الگوی پیشرفت، وابسته به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۶۵-۴۰-۷

تلفن: ۰۲۱ ۸۸۰۱۴۶۴۸ - ۰۲۱ ۸۸۶۳۴۰۰۸

www.olgou.ir

Email:olgou@olgou.ir

نشانی: تهران، خیابان جلال آل احمد، روبه‌روی بیمارستان شریعتی، شماره ۳
تمامی حقوق این اثر متعلق به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است.
مسئولیت دیدگاه‌های بیان شده در این تک نگاشت بر عهده مؤلفان محترم است.

پیشگفتار

طراحی الگوی بومی پیشرفت کشور و تعیین مبانی، ارکان، چارچوب و مسیر پیشرفت باید با مشارکت گسترده و حضور همه جانبه دانشمندان، محققان، نخبگان دانشگاهی و حوزوی و جوانان این مرز و بوم صورت گیرد. به گواه تاریخ و تجارب گذشته، پیشرفتی همه جانبه و پایدار خواهد بود که مبانی اسلامی و اقتضات ایرانی در آن توأمان مورد توجه باشد.

با توجه به ضرورت تولید دانش و تعمیق ادبیات موضوعی در این حوزه، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در نظر دارد آثاری را در قالب تک‌نگاشت‌های علمی فاخر منتشر نماید. تک‌نگاشت نوشتاری تخصصی و نیمه مبسوط است که توسط یک پژوهشگر خبره در یک موضوع خاص مرتبط با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت نگاشته می‌شود. تک‌نگاشت از نظر حجم و محتوا حد فاصل مقاله و کتاب است و نویسنده با پردازش و تحلیل یافته‌ها و مطالعات تخصصی پیشین و افزودن یافته‌های پژوهشی جدید خود و تحلیل جامع و منسجم آنها افق‌های تازه‌ای را در زمینه مورد بررسی می‌گشاید.

سلسه تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که در مجلدات مختلف منتشر می‌شوند، حاصل تلاش جمعی از استادان، اندیشمندان و محققان دانشگاهی و حوزوی است که مراحل مختلف نگارش، ارزیابی، ویراستاری، تدوین و انتشار را با نظارت متخصصان و اهل فن گذرانده است و در اختیار صاحب‌نظران قرار می‌گیرد. در پایان از مساعدت‌ها و تلاش‌های ارزنده نویسندگان تک‌نگاشت‌ها و داوران و مراکز مختلف علمی و پژوهشی که ما را در تهیه، تدوین و انتشار این سلسه یاری رساندند، تقدیر و تشکر می‌شود. امید است این محتوای علمی بتواند افق‌های نو و روشنی را در پیش چشم متخصصان دانشگاهی و حوزوی بگشاید و هر روز در طی مسیر تدوین و تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت گام‌های بلندتر و استوارتری برداشته شود.

معاون علمی و تقسیم کار ملی
مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

فهرست مطالب

۷	چکیده
۹	مقدمه
۱۱	نگاهی کمی به وضعیت زنان با توجه به آمار
۱۱	توصیف وضعیت زنان در حوزه آموزش
۱۵	توصیف وضعیت زنان در حوزه اشتغال
۱۷	توصیف وضعیت زنان در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی
۲۰	وضع‌شناسی زنان در عرصه سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و اجرا
۲۱	وضع‌شناسی زنان در حوزه سیاست‌گذاری؛ عملکرد شورای عالی انقلاب فرهنگی
۲۵	وضع‌شناسی زنان در حوزه قانون‌گذاری؛ وضعیت اجتماعی زنان در قوانین و مصوبات
۲۵	قوانین و مصوبات مجلس در حوزه آموزش زنان
۲۶	قوانین و مصوبات مجلس در حوزه اشتغال
۳۱	قوانین و مصوبات مجلس در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی
۳۳	وضع‌شناسی زنان در حوزه اجرا؛ وضعیت اجتماعی زنان در برنامه‌های توسعه
۳۴	برنامه اول و دوم توسعه
۳۵	برنامه سوم توسعه
۳۷	برنامه چهارم توسعه
۳۹	برنامه پنجم توسعه
۴۲	وضع‌شناسی زنان در حوزه اجرا؛ وضعیت اجتماعی در دولت‌ها
۴۲	تحلیل عملکرد دولت پنجم و ششم در حوزه زنان
۴۴	تحلیل عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه زنان
۴۶	عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه آموزش
۴۸	عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه اشتغال
۵۱	عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی
۵۲	تحلیل عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه زنان
۵۳	عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه آموزش
۵۶	عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه اشتغال
۵۷	عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه مشارکت سیاسی - اجتماعی زنان
۵۸	نتیجه‌گیری و جمع‌بندی
۶۸	منابع

چکیده

اعتلای منزلت و حقوق زنان و ارتقای جایگاه اجتماعی و فرصت‌های عادلانه آنان و تأکید بر نقش مقدس مادری به عنوان یکی از سرفصل‌های تدبیری در تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، معرفی گردیده است و به عنوان هدفی مهم در مسیر تحقق نیازمند اقدامات اساسی است. در این میان شناخت جامع از وضعیت اجتماعی زنان امری ضروری است که در گام نخست از طریق وضع‌شناسی جامع و دقیق در ارتباط با موضوع مد نظر صورت می‌پذیرد تا به دور از سوگیری‌ها و اختلاف نظرها بتوان با نگاهی شفاف و واقعی به برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری پیرامون اعتلای مقام زنان پرداخت. در حقیقت هدف اصلی این پژوهش ترسیم وضعیت حقیقی و شفاف در ارتباط با وضعیت اجتماعی زنان است تا تعریف و برنامه‌ریزی جهت تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را تسهیل نماید. لذا جهت رسیدن به این هدف، شناسایی وضعیت زنان در سه حوزه آموزش، اشتغال و مشارکت سیاسی، اجتماعی به عنوان موضع اصلی پژوهش قرار گرفت. برای تحقق این هدف و پاسخ به این پرسش‌های اساسی که وضعیت اجتماعی زنان در سه حوزه آموزش، اشتغال و مشارکت بر اساس آمارهای حقیقی چگونه است؟ عملکرد دولت‌های مختلف جمهوری اسلامی ایران در وضعیت اجتماعی زنان دارای چه روند و ویژگی‌هایی بوده است؟ حوزه سیاست‌گذاری در خصوص وضعیت اجتماعی زنان چه تغییر و تحولاتی در ۳ دهه اخیر به خود دیده است؟ مبادرت به انجام پژوهش فوق نمودیم. از آنجا که برای کشف لایه‌های معنایی و مفهومی در ارتباط با پدیده‌های اجتماعی روش‌های کیفی از قابلیت بیشتری برخوردار می‌باشند، لذا در این پژوهش نیز روش کیفی مورد استفاده قرار گرفته است، که در میان روش‌های کیفی موجود با استفاده از مطالعه اسنادی از روش توصیفی-تحلیلی به فراخور موضوع مورد پژوهش که وضع‌شناسی سیاسی اجتماعی زنان است، استفاده گردیده است. بدین طریق که با گردآوری اطلاعات اسنادی و آماری در خصوص مسائل آموزش و اشتغال و مشارکت سیاسی، اجتماعی زنان به توصیف وضعیت زنان در گام اول پرداخته و بعد از آن نیز با تبیین و ارائه گزارش‌های عملکرد نهادهای قانون‌گذاری، سیاست‌گذاری و اجرایی به تحلیل سیر سپری شده وضعیت زنان در بعد از انقلاب اسلامی

پرداختیم. نتایج حاصله مبین این نکته مهم و اساسی است که وضعیت اجتماعی زنان در سه حوزه آموزش، اشتغال و مشارکت علاوه بر رشد و ارتقاء به واسطه‌ی انقلاب اسلامی در یک نابسامانی مبنایی از جهت قرابت با اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی و در نسبت با وضعیت مطلوب مورد نظر انقلاب اسلامی یعنی تحقق تمدن نوین اسلامی به سر می‌برد. در حقیقت اگر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را راه نائل آمدن به تمدن نوین اسلامی بدانیم وضعیت اجتماعی زنان در شرایط فعلی در نسبت با الگو، نیازمند تغییرات بنیادین در لایه‌های نظری و عملی است. چرا که وضعیت اجتماعی زنان در شرایط کنونی به علت نبود نگاه جامع و هدفمند در حوزه نظری، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی دچار نوعی تشویش و بلا تکلیفی گردیده است و لذا الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با شناخت دقیق این مسئله می‌تواند تمهیدات لازم در طراحی وضعیت مطلوب در حوزه زنان را اتخاذ نماید.

واژگان کلیدی: وضع‌شناسی، زنان، اشتغال، مشارکت سیاسی، آموزش

مقدمه

هنر انقلاب اسلامی این بود که زنان جامعه ما را متحول ساخت و در مسیر اسلام و ارزش‌های اسلامی به سوی عزت‌خواهی، عفاف، درک شخصیت و کمال‌جویی و تحول فکری و روحی هدایت کرد. زنان مسلمان در انقلاب اسلامی شخصیت و هویت خویش را یافتند و به مقام و منزلت والای خویش پی بردند و بینش سیاسی، فرهنگی و اجتماعی پیدا کردند. این تحول فکری و روحی بزرگی که نصیب زنان شد، موهبت الهی بود که امام خمینی بارها از آن به بزرگی یاد کرده و آن را افتخار بزرگ ملت ایران دانسته و فرمودند: «من در جامعه زن‌ها یک جور تحول عجیبی می‌بینم که بیشتر از تحولی است که در مردها پیدا شده [است]» (صحیفه نور، ج ۵: ۱۵۰).

در حقیقت انقلاب اسلامی توانست الگوی سومی از زن را که در تمایز با الگوی زن شرقی و زن غربی است به جهان معرفی نماید و در این مسیر انتظار بر آن بود که تصویر متفاوتی از زن به واسطه انقلاب خلق گردد. اما نکته مهم اینجا است که در تغییر و تحولات شکل گرفته در انقلاب اسلامی به واسطه‌ی اتخاذ رویکردهای غربی و توسعه‌گرا در مدیریت مسائل، این ظرفیت نوین شکل گرفته و این الگوی بی‌بدیل نتوانست به چشم‌انداز مورد نظر خود نائل آید و جمهوری اسلامی ایران در موضوع زنان با نوعی انفعال مواجه شد که منجر به این گردید که حوزه زنان به عنوان یکی از حوزه‌های مهم و مسئله‌مند شناخته گردد و جامعه زنان در فاصله‌مندی با الگوی مطلوب انقلاب اسلامی، دارای مسائل گوناگونی گردد که تاکنون و بعد از گذشت ۴ دهه از پیروزی انقلاب اسلامی نسخه واحد و متقنی برای حل مسائل زنان مدون نگردیده است و همواره قرائت‌های مختلفی در خصوص آن وجود داشته و دارد. این خلأ زمانی اهمیت خود را نمایان می‌سازد که ما به دنبال عبور از وضعیت موجود به سمت وضعیت مطلوب در سیر حرکتی انقلاب اسلامی و تحقق اهدافی از قبیل تمدن نوین اسلامی و یا الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت باشیم که در این حالت در خصوص مسائل زنان در ابعاد مختلف، با وجوه مختلف و گاهی متفاوتی مواجه خواهیم بود. در طی ۳۰ سال اخیر، حوزه تحول در وضعیت اجتماعی زنان یکی از جدل‌برانگیزترین حوزه‌های اجتماعی بوده است. وجود

رویکردهای مختلف و متفاوت در حوزه نظر و عمل در ارتباط با آموزش و اشتغال و مشارکت سیاسی اجتماعی زنان به عنوان ۳ حوزه اجتماعی ملموس و حائز اهمیت همواره مسئله بوده است و سیاست‌گذاری و اجرا در این ۳ حوزه قرائت‌های گوناگونی را به خود دیده است. برای نمونه تقابل دیدگاه سنت و مدرن خاستگاه بسیاری از منازعاتی است که در این حوزه قابل تصور است. در حالی که سنت‌گرایان افراطی بر روی نقش‌های خانه‌نشینی، خانه‌داری و منزلت فروتری تأکید می‌کنند، تجددگرایان افراطی، در قالب تئوری‌های توسعه، بر برابری و تشابه نقش‌های جنسیتی و تحقیر نقش‌های مادری بحث کرده‌اند. بی‌شک هیچ کدام از رویکردهای فوق تبیین‌کننده وضعیت اجتماعی زنان در ایران نمی‌باشد. اتصال به رویکردهای فوق همواره حوزه سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی را متأثر نموده است و نتیجه چنین رویکردهای افراطی، جز سرکوب، تحقیر و آشفتگی در حوزه زنان نبوده است.

در این میان برای نائل آمدن به شناختی جامع و هدفمند در ارتباط با وضعیت اجتماعی زنان در راستای تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در بدو امر نیازمند وضع‌شناسی جامع و دقیق در ارتباط با موضوع مد نظر می‌باشیم تا به دور از سوگیری‌ها و اختلاف‌نظرها بتوان با نگاهی شفاف و واقعی به برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری پرداخت. به نظر می‌رسد که با وجود آنکه ۴۰ سال از انقلاب اسلامی می‌گذرد ما هنوز به یک الگوی نسبتاً جامع در مورد وضعیت و جایگاه زنان در عرصه عمومی دست نیافته‌ایم و همواره بر سر طیف افراط و تفریط حرکت کردیم. لذا برای دست یافتن به الگوی مطلوب، شناسایی وضعیت زنان و مسائل مربوط به آنان امری ضروری است.

با توجه به اهمیت این موضوع در ارتباط با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت شناسایی وضعیت کنونی زنان و ترسیم فضای پیش رو می‌تواند تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را میسر سازد. لذا هدف اصلی این پژوهش ترسیم وضعیت حقیقی و شفاف در ارتباط با وضعیت اجتماعی زنان است تا تعریف و برنامه‌ریزی جهت تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را تسهیل و ممکن سازد. لذا جهت رسیدن به این هدف، شناسایی وضعیت زنان در سه حوزه آموزش، اشتغال و مشارکت سیاسی، اجتماعی به عنوان موضع اصلی پژوهش مورد نظر قرار گرفت.

نگاهی کمی به وضعیت زنان با توجه به آمار

توصیف وضعیت زنان در حوزه آموزش

مؤلفه آموزش به عنوان یکی از نیازهای اساسی بشر در طول تاریخ به صور مختلف نمود یافته است. تغییر و تحولات جوامع مختلف همواره مرهون رشد و گسترش آموزش بوده است. آموزش در ایران نیز در ادوار گذشته به نسبت ماهیت و رویکرد حکومت‌های مختلف با توجه به شرایط تاریخی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در اشکال و سطوح گوناگونی نمود یافته است. با وقوع انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک انقلاب ماهیتاً مغایر با حکومت پیش از خود، نگاه جدیدی به مسئله آموزش شکل گرفت که در سایه آن تصمیم‌گیری و سیاست‌های کلان تعریف گردید. در فضای قبل از انقلاب به علت مغایرت مبانی حاکم با مبانی ارزشی و اعتقادی مردم، شاهد محرومیت زنان بی‌شماری از امر آموزش بودیم که این امر در فضای پس از انقلاب در اولین نمود خود، موجب جلب اعتماد کثیری از ایرانیان و به ویژه مذهبی‌هایی شد که قبل از انقلاب به جهت مفسده آمیز دانستن جامعه اجازه حضور زنان را در اجتماع و حتی مدرسه نمی‌دادند، آموزش از حقوق قطعی زن دانسته شد و به تدریج تمامی دختران لازم‌التعلیم و حتی زنان بزرگسال بی‌سواد و یا کم‌سواد به عرصه آموزشی وارد شدند تا حدی که بسیاری از دختران تا پایان مقطع پیش‌دانشگاهی پیش رفته و تحصیل تبدیل به یک سرمایه اجتماعی انکارناپذیر برای دختران شد که در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی نیز بسیار مؤثر واقع شد. فراهم آوردن امکانات آموزشی حتی در روستاهای دوردست و اسلامی دانستن نظام آموزشی، به میزان چشمگیری موجب کم‌رنگ شدن موانع فرهنگی درزمینه آموزش دختران شد. در نتیجه دختران تقریباً در سراسر ایران به مدارس ابتدایی راه پیدا کردند و نرخ ثبت‌نام حتی در نقاط روستایی به بیش از ۵۰ درصد از دختران واجب‌التعلیم افزایش یافت. در دهه نخستین بعد از پیروزی انقلاب با گسترش آموزش دختران در سطوح ابتدایی و متوسطه، سیاست گسترش آموزش عالی با افزایش ظرفیت دانشگاه‌های دولتی و تأسیس دانشگاه آزاد اسلامی زمینه را برای ارتقای سطح آگاهی‌های بیشتر فراهم آورد. البته این نکته لازم به ذکر است آنچه در این دوران در عرصه سیاست‌گذاری رقم خورد بیش از آنکه متأثر از یک نیازمندی و خواست

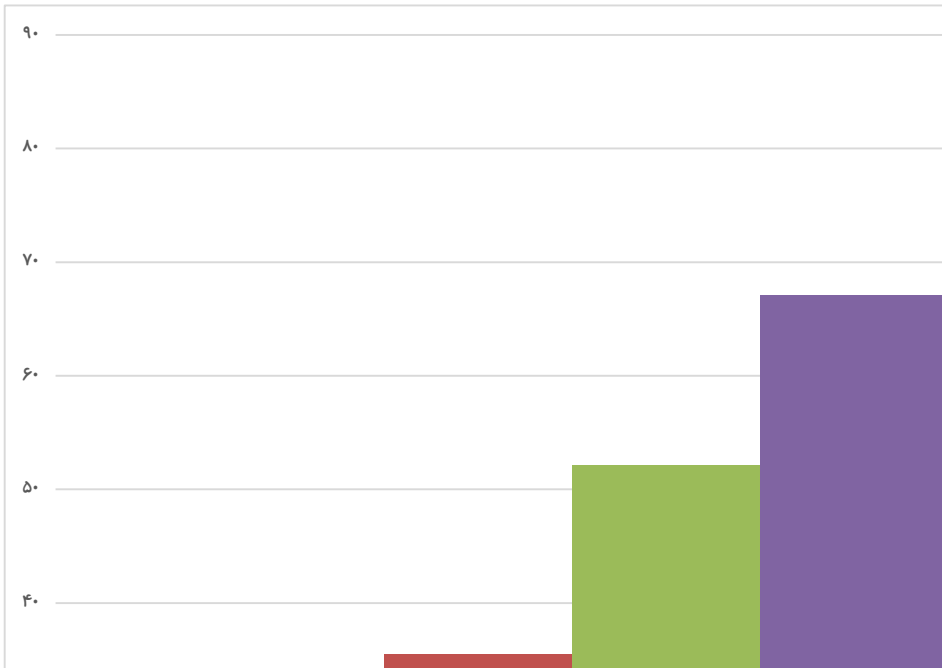

عمومی در بین زنان باشد جزو اهداف حکومت اسلامی به حساب می‌آید. در حقیقت انقلاب اسلامی به عنوان یک انقلاب اسلامی و مردمی به دنبال رشد و تعالی اقشار مختلف در تمامی عرصه‌ها می‌باشد که به تبع آن زنان نیز گروهی از این اقشار هستند (ایزد خواستی، ۱۳۷۸: ۱۲). این روند سیر صعودی خود را در دهه‌های بعد ادامه داد و سهم زنان از آموزش اعم از امکانات آموزشی و سطح تحصیلات بالاتر رفت که در شاخص‌های مختلف می‌توان مشاهده کرد. به عنوان مثال بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران، میزان باسوادی زنان و دختران بالای ۶ سال در سال ۱۳۹۵ به ۸۴/۱ رسیده است. این در حالی است که قبل از انقلاب میزان سوادی زنان ما تنها ۳۵ درصد بوده است. در جدول ۱ شرح نرخ باسوادی طی سال‌های ۱۳۴۵ الی ۱۳۹۵ آمده است و در نمودار ۱ رشد آموزش توسط این شاخصه به وضوح دیده می‌شود. این رقم در رده‌های سنی جوان نشان دهنده باسوادی بالای ۹۵ درصد جمعیت می‌باشد که بیانگر ریشه‌کنی بی‌سوادی در کشور است.

جدول ۱) نرخ باسوادی زنان طی سال‌های ۱۳۴۵ الی ۱۳۹۵

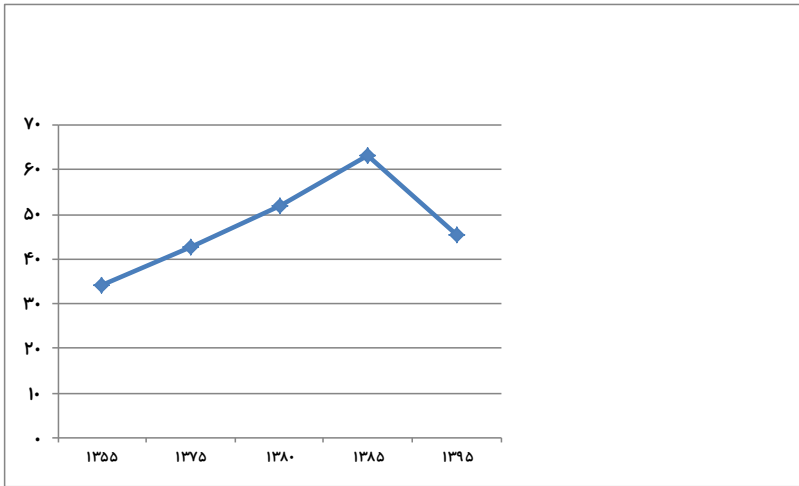
جنس و گروه سنی	آبان ۱۳۴۵	آبان ۱۳۵۵	مهر ۱۳۶۵	مهر ۱۳۷۰	آبان ۱۳۷۵	آبان ۱۳۸۵	آبان ۱۳۹۰	آبان ۱۳۹۵
مرد و زن	۲۸/۷	۴۷/۵	۶۱/۸	۷۴/۱	۷۹/۵	۸۴/۶	۸۴/۸	۸۷/۸
مرد	۳۹/۲	۵۸/۹	۷۱	۸۰/۶	۸۴/۷	۸۸/۷	۸۸/۴	۹۱
زن	۱۷/۴	۳۵/۵	۵۲/۱	۶۷/۱	۷۴/۲	۸۰/۳	۸۴/۱	۸۴/۱

(مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

شکل ۱) نمودار نرخ باسوادی زنان طی سال‌های ۴۵ الی ۹۵ (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

آمارها نشان می‌دهد که آموزش زنان نه تنها در مقاطع ابتدایی تا متوسطه پیشرفت داشته است بلکه آموزش زنان در سطوح آموزش عالی نیز با تحولات بسیاری روبه‌رو شده است به صورتی که درصد پذیرفته شدگان زن دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی با رشدی حدود ۳۰ درصدی نسبت به سال ۱۳۵۵ به ۶۳ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است، البته این روند با سیر کندی رو به کاهش گذاشته و در سال ۱۳۹۵ به ۴۵ درصد رسیده است. روند افزایش پذیرفته شدگان زن طی سال‌های بعد از انقلاب و مقایسه بین سال‌های مختلف در جدول ۲ و نمودار ۲ آمده است (مرکز سالنامه آمار ایران، ۱۳۹۵). این روند رو به رشد شامل تحصیلات عالی به تکمیلی نیز می‌گردد به صورتی که دانشجویان زن مقطع دکتری از ۷ درصد در سال ۱۳۸۵ به ۳۲ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) که نشان دهنده حضور جدی‌تر و تخصصی‌تر زنان در عرصه علم و دانش است.

شکل ۲) نمودار درصد پذیرفته شدگان زن دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی طی سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۵ (مرکز سالنامه آمار ایران، ۱۳۹۵)

جدول ۲) پذیرفته شدگان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به تفکیک جنس (۱۳۹۵-۱۳۵۵)

سال	زن	مرد	درصد زنان	درصد تغییرات نسبت به سال ۱۳۵۵
۱۳۹۵	۱۷۲۳۲۶۹	۲۰۷۱۱۵۱	۴۵/۴	۱۱/۳
۱۳۸۵	۲۶۴۷۹۳	۱۵۴۰۶۲	۶۳/۲	۲۹/۱
۱۳۸۰	۱۰۶۴۳۷	۹۸۵۹۰	۵۱/۹	۱۷/۸
۱۳۷۵	۶۷۴۵۶	۹۰۶۰۰	۴۲/۷	۸/۶
۱۳۵۵	۱۳۶۹۰	۲۶۴۷۶	۳۴/۱	۰

(مرکز سالنامه آمار ایران، ۱۳۹۵)

علاوه بر موارد طرح شده چنانچه بخواهیم با توجه به مؤلفه شکاف جنسیتی به عنوان یک مؤلفه نوین در سنجش وضعیت اجتماعی زنان پردازیم توجه به این نکته لازم است که بر مبنای این مؤلفه، دستیابی زنان و مردان به آموزش از طریق چهار مؤلفه نرخ باسوادی زنان به مردان، ثبت نام آموزش ابتدایی، آموزش متوسطه، و آموزش عالی محاسبه می‌گردد. بر اساس گزارش شاخص شکاف جنسیتی سال ۲۰۱۲، تقریباً ۹۳ درصد از شکاف جنسیتی دستیابی آموزشی در ایران رفع شده است (مهرخانه، ۱۳۹۴).

توصیف وضعیت زنان در حوزه اشتغال

اشتغال زنان در یک پروسه تاریخی، در امتداد تغییر و تحولات قرن ۱۹ (وقوع رنسانس) که منجر به برهم خوردن مناسبات و مدل‌های ساختاری اشتغال در دنیا گردید، دچار نوعی تغییر ماهوی شد. تا قبل از وقوع انقلاب صنعتی، اشتغال زنان به عنوان یک امر بدیهی و گره خورده با نقش اختصاصی زنان در خانواده تعریف می‌شد و اساساً تلقی از کار زنان به عنوان اشتغال صورت نمی‌پذیرفت زیرا تغییری در حوزه خصوصی و عمومی و کار بیرون خانه و درون خانه در اشتغال رخ نداده بود. در پی وقوع انقلاب صنعتی و تغییر ساختار اشتغال از کشاورزی به صنعتی و تشکیل کارخانه‌های مختلف، تفکیک قابل ملاحظه‌ای در عرصه اشتغال صورت پذیرفت که در آن تلقی از اشتغال با شاخص‌های عمومی بیرون از منزل بودن همراه بود و لذا حضور و کار زنان در منزل اشتغال محسوب نمی‌گردید. این تغییر نگرش در سطوح جهانی و مقارن با آن در کشور ما منجر به تحولاتی در حوزه اشتغال شد.

در کشور ما، در دوران بعد از انقلاب، نگرش جامعه نسبت به کار کردن زنان در خارج از خانه متحول شد. با افزایش سطح سواد شاهد حضور روزافزون زنان در عرصه اجتماعی و مشاغل گوناگون بودیم. توزیع نسبی زنان شاغل در سال ۱۳۸۵، ۱۳/۸ در صد بوده که نسبت به سال ۱۳۷۵، ۱۲/۳ در صد رشد داشته است. این توزیع در سال ۱۳۹۵ به ۱۴/۸ در صد افزایش یافته است، از این تعداد ۷۶/۲ درصد در بخش خصوصی و ۲۳/۸ درصد در بخش عمومی مشغول به کار بودند که این رقم در سال ۱۳۸۵، ۵۹/۷ درصد در بخش خصوصی و ۴۰/۳ درصد در بخش عمومی بوده است (جدول ۳). در خصوص زمینه اشتغال زنان در سال‌های بعد از انقلاب در بخش کشاورزی، صنعت و خدمات در سال ۱۳۹۵ خدمات بیشترین و کشاورزی کمترین درصد زنان شاغل را به خود اختصاص داده است. در جدول شماره ۴ میزان اشتغال به تفکیک در سه مؤلفه خدمات، کشاورزی و صنعت و در مقایسه با سال ۱۳۸۰ آورده شده است.

جدول ۳) توزیع نسبی شاغلین زن ده ساله و بیشتر بر حسب وضع شغلی به کل شاغلین

سال	بخش خصوصی	بخش عمومی
۱۳۹۵	۷۶/۲	۲۳/۸
۱۳۸۵	۵۹/۷	۴۰/۳

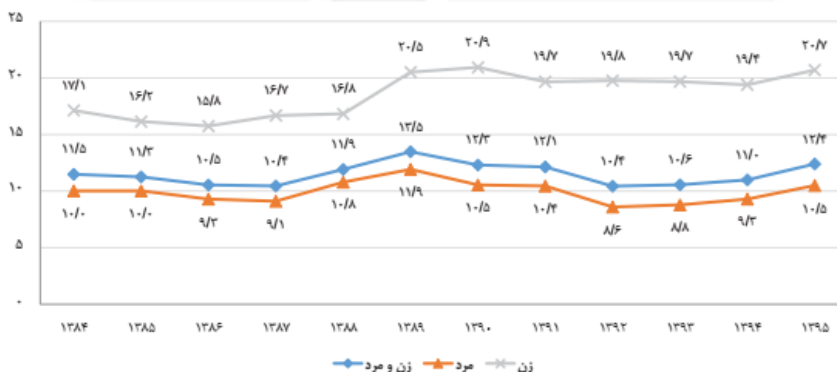
(مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

جدول ۴) سهم اشتغال بخش‌های عمده فعالیت اقتصادی به تفکیک جنس

سال	کشاورزی	تغییرات نسبت به سال ۱۳۸۰	صنعت	تغییرات نسبت به سال ۱۳۸۰	خدمات	تغییرات نسبت به سال ۱۳۸۰
کل کشور	۱۳۸۵: ۲۳/۵	-۲/۷	۳۱/۷	+۱/۱	۴۴/۸	+۱/۵
مرد	۱۳۸۵: ۲۱/۵	-۳/۷	۳۱/۸	+۱/۳	۴۶/۷	+۲/۳
زن	۱۳۸۵: ۱۸/۵	-۶/۷	۳۳/۱	+۲/۷	۴۸/۴	+۴
کل کشور	۱۳۹۵: ۱۹/۴	-۶/۷	۳۱/۵	-۰/۱	۴۹/۱	+۵/۸
مرد	۱۳۹۵: ۳۱/۶	+۰/۴	۳۱/۸	۰	۳۶/۶	-۰/۴
زن	۱۳۹۵: ۲۳/۴	-۷/۸	۲۴/۱	-۶/۳	۵۲/۵	+۱۵

(مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

لازم به ذکر است با توجه به بالا رفتن سطح تحصیلات در کشور و همچنین عدم همخوانی دانشگاه و بازار کار شاهد بیکاری در قشر تحصیل کرده هستیم به طوری که نرخ بیکاری زنان از سال ۱۳۸۵ روندی صعودی داشته و از ۱۶/۳ در سال ۱۳۸۵ به ۲۰/۷ در سال ۱۳۹۵ رسیده است. روند نرخ بیکاری در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ در شکل شماره ۳ آمده است.

شکل ۳) نمودار روند رشد بیکاری در سال‌های پس از انقلاب اسلامی

توصیف وضعیت زنان در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی

در انقلاب اسلامی بسط شعار عدالت‌خواهی و زندگی بهتر برای زنان به منظور ارائه الگویی از زن مسلمان، متفاوت با زن قبل انقلاب و زن غربی، منجر به گسترش آزادی‌های اجتماعی زنان شد و با برداشتن موانع مذهبی (سنتی) از مشارکت سیاسی زنان امکان حضور گسترده (البته در ابتدا به شکل توده‌ای زنان) فراهم شد و زنان حتی بیش از مردان در صحنه‌های انقلاب حاضر شده و نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی ایفا نمودند.

در عرصه سیاسی و اجتماعی زنان با حضور حماسی خود در سال‌های انقلاب، به نفعی دو اندیشه و تفکر پرداختند. اندیشه‌ای که فعالیت سیاسی را برای زنان حرام می‌دانست، و عقیده‌ای که زن را یک شیء زیبا و لوکس می‌خواست. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، زن مسلمان نه در قالب اندیشه متحجرانه مقدس‌مآب‌های مذهبی تعریف شد و نه در چارچوب تفکر مدرنیته روشنفکر مآب ضد دینی. بنابراین، او برای نهادینه کردن الگوی جدید زن مسلمان به ایفای نقش‌های جدید و ویژه‌ای پرداخت. این نمود در لایه‌های سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و اجرا قابل رؤیت است. حضور زنان در لایه سیاست‌گذاری با تشکیل شورای فرهنگی اجتماعی زنان ذیل شورای عالی انقلاب فرهنگی رسمیت یافت و حضور در یک جایگاه با ثبات همچون نهاد فراقوه‌ای شورای عالی انقلاب فرهنگی ظرفیت مناسبی جهت پیشبرد اهداف زنان بود.

در لایه قانون‌گذاری نیز زنان از بدو شکل‌گیری مجلس شورای اسلامی در آن حضور داشته‌اند. برای نمونه در اولین انتخابات پارلمانی (۱۳۵۹-۱۳۶۳) چهار نماینده زن و در دوره دوم (۱۳۶۷-۱۳۶۳) نیز چهار نماینده زن به مجلس راه یافتند. در دوره اول خانم‌ها بهروزی، دستغیب، رجایی و طالقانی و در دور دوم، خانم‌ها بهروزی، دستغیب، رجایی و دباغ به نمایندگی مجلس انتخاب شدند. تعداد نمایندگان زن دو دوره اول نسبت به کل نمایندگان مجلس، ۸٪، درصد و بالاترین تحصیلات دو دوره، فوق لیسانس و پایین‌ترین آن ششم ابتدایی بود. این درصد طی سال‌های پس از انقلاب افزایش یافت و در سال ۱۳۹۴ به ۵ درصد افزایش

یافته است که درصد مناسبی به نسبت ظرفیت عظیم زنان نخبه کشور نمی‌باشد. تعداد نمایندگان مجلس شورای اسلامی به تفکیک جنس در جدول ذیل آمده است.

جدول ۵) تعداد منتخبان مجلس شورای اسلامی در ده دوره مجلس شورای اسلامی

جنس	دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم
مرد و زن	۲۳۱	۲۴۶	۲۵۵	۲۶۱	۲۴۹	۲۷۸	۲۸۲	۲۸۴	۲۸۸	۲۹۰
مرد	۲۲۹	۲۴۲	۲۵۲	۲۵۲	۲۳۹	۲۶۷	۲۷۰	۲۷۶	۲۸۱	۲۷۳
زن	۲	۴	۳	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۸	۹	۱۷

علاوه بر نهاد قانون‌گذاری به عنوان مهم‌ترین نهاد در لایه‌های قانون‌گذاری می‌توان به شوراهای شهر و روستا نیز به عنوان یکی دیگر از ظرفیت‌های نقش‌آفرینی در بدنه تصمیم‌گیری در سطح خردتری نسبت به مجلس اشاره نمود. حضور زنان در تصمیم‌گیری مدیریت شهری از اولین انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا به چشم می‌خورد. در دوره اول زنان ۸٪ درصد کرسی را از آن خود کردند و با یک روند صعودی در انتخابات دور سوم حضور زنان به ۱/۴ درصد رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

جدول ۶) تعداد منتخبان شورای اسلامی شهر و روستا به تفکیک جنس

	مرد	درصد زنان	زن
اول	۱۶۲۶۰۵	۰/۸	۱۳۷۵
دوم	۵۲۹۸۳	۱/۵	۲۳۳۶
سوم	۱۰۷۶۴۵	۱/۴	۱۴۹۱

حضور زنان در لایه اجرایی بعد از پایان جنگ و در دولت سازندگی کلید خورد. در سال ۱۳۷۰ اکبر هاشمی رفسنجانی اولین حکم مشاور ریاست جمهوری در امور زنان را برای شهلا حبیبی صادر کرد و او را به عنوان سرپرست دفتر امور زنان برگزید، البته تا پیش از دوران اصلاحات، رئیس دفتر امور زنان در جلسات کابینه حضور پیدا نمی‌کرد.

در گام بعدی در دولت هفتم به ریاست سیدمحمد خاتمی برای نخستین بار زنان تا جایگاه معاونت رئیس‌جمهور بالا رفتند. معصومه ابتکار رئیس سازمان محیط‌زیست، نخستین زنی بود که بعد از انقلاب به عنوان معاون رئیس‌جمهور به این سمت منصوب گردید. در ادامه در دولت هشتم که بار دیگر به ریاست سیدمحمد خاتمی اداره می‌شد طی سال‌های ۱۳۸۰ الی ۱۳۸۴ با

افزایش شمار بیشتری از زنان در عرصه مدیریتی مواجه هستیم. تعداد بانوان در هیئت دولت دوم محمد خاتمی بیشتر شد. نسرین سلطان‌خواه به عنوان معاون علمی و فناوری رئیس‌جمهوری، سوسن کشاورز رئیس سازمان آموزش و پرورش استثنایی، فاطمه بدایعی معاون رئیس‌جمهور در امور حقوقی، مریم مجتهدزاده مشاور و رئیس مرکز امور زنان و خانواده زهره طبیب‌زاده نوری در اواخر دولت نهم در سمت مشاوره رئیس‌جمهور و رئیس مرکز امور زنان و خانواده، از جمله این زنان بودند.

همچنین برای اولین بار در دولت نهم سه بانو برای تصدی وزارتخانه‌ها به مجلس معرفی شدند. فاطمه آجرلو، سوسن کشاورز و مرضیه وحید دستجردی به ترتیب جهت تصدی پست‌های وزارت رفاه، وزارت آموزش و پرورش و وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی معرفی شدند، اما تنها وحید دستجردی رأی اعتماد گرفت و به عنوان اولین وزیر زن پس از انقلاب شناخته شد. در دولت یازدهم (دولت روحانی) علاوه بر معاون زنان رئیس‌جمهور (خانم ملاوردی)، خانم امین‌زاده به عنوان معاون حقوقی رئیس‌جمهور منصوب شد و در دولت دوازدهم (دولت روحانی) نیز خانم جنیدی معاون حقوقی رئیس‌جمهور و خانم ملاوردی دستیار ویژه رئیس‌جمهور هستند. حضور زنان در دولت‌ها در جدول ذیل شرح داده شده است.

جدول ۷) حضور زنان در دولت

دولت	نام و نام خانوادگی	مسئولیت
دولت هاشمی رفسنجانی	شهلا حبیبی	رئیس دفتر امور زنان
دولت خاتمی	معصومه ابتکار	رئیس سازمان محیط‌زیست
دولت احمدی‌نژاد	مرضیه وحید دستجردی	وزیر بهداشت و درمان
	نسرین سلطان‌خواه	معاون علمی و فناوری ریاست جمهوری
	مریم مجتهدزاده	مشاور و رئیس مرکز امور زنان و خانواده رئیس‌جمهور
	زهره طبیب‌زاده نوری	مشاور و رئیس مرکز امور زنان و خانواده رئیس‌جمهور
روحانی	الهام امین‌زاده	معاون حقوقی رئیس‌جمهور در دولت ۱۱
	لعیا جنیدی	معاون حقوقی رئیس‌جمهور در دولت ۱۲
	شهیندخت ملاوردی	معاون امور زنان رئیس‌جمهور
	معصومه ابتکار	معاون امور زنان رئیس‌جمهور
	شهیندخت ملاوردی	دستیار ویژه رئیس‌جمهور در امور حقوق شهروندی

اگرچه آمارها در سه حوزه آموزش، اشتغال و مشارکت سیاسی نشان می‌دهد که به یمن انقلاب اسلامی، زنان پیشرفت‌های قابل ملاحظه‌ای داشته‌اند اما به نظر می‌رسد که آمارها به صورت جامع و کامل قادر به منعکس کردن واقعیت حوزه زنان نیستند، زیرا بسیاری از تحولات در حوزه زنان و نقش‌آفرینی آنها در حیات اجتماعی در بسیاری از آمارها منعکس نیست، لذا به فراخور رسالت این پژوهش در تبیین وضعیت زنان در تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت توجه به شاخص‌های کیفی نیز اهمیت دو چندان پیدا می‌کند.

نگاهی جامعه‌شناسانه به وضعیت زنان در جامعه ایران نشان می‌دهد که موقعیت کنونی زنان ایران تحولات مهم و چشمگیری را در یک سده اخیر از سر گذارنده است و امروزه این موقعیت با مؤلفه‌ها و شاخص‌های مهمی چون وضعیت تحصیل، اشتغال، نحوه و میزان فعالیت اجتماعی-سیاسی و مهم‌تر از همه جایگاه حقوقی زنان در خانواده و جامعه تعریف می‌شود. در جامعه‌ای در حال گذار همانند جامعه ما که سمت و سو و نیز شکل و نوع تحولات دقیقاً در گروی سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مبتنی بر داده‌ها و راهبردهای روشن است، باید نوع عملکرد نهادهای متولی در کنار توجه به شاخص‌های نام برده ناظر بر اهداف و چشم‌اندازهای خاص جامعه ایرانی اسلامی باشد به نحوی که وجوه تمایز آن با سایر مدل‌ها و برنامه‌های جهانی در سطوح مبنایی و محتوایی روشن باشد.

وضع‌شناسی زنان در عرصه سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و اجرا

علاوه بر توصیف آماری از وضعیت زنان در ۳ حوزه آموزش، اشتغال و مشارکت سیاسی و اجتماعی در عرصه سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و اجرایی، توصیف روند حاکم بر وضعیت زنان طی سال‌های گذشته از اهمیت بسزایی برخوردار است. توجه به این منظر که در این ۳ نهاد تا چه میزان به وضعیت اجتماعی زنان اهتمام ورزیده شده و نحوه‌ی پرداخت به مسائل زنان در هر کدام از این نهادها چگونه بوده است، امری ضروری در ایجاد افق تحلیلی شفاف و روشن پیرامون مسئله زنان می‌باشد. در ادامه این بخش به وضع‌شناسی مسائل زنان در سه حوزه مذکور در هر یک از نهادهای نام برده می‌پردازیم.

وضع‌شناسی زنان در حوزه سیاست‌گذاری؛ عملکرد شورای عالی انقلاب فرهنگی

شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، نهادی است که به منظور سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کلان، در مسائل فرهنگی و اجتماعی زنان و ایجاد هماهنگی‌های لازم در این امور، بر اساس مصوبه یک‌صد و پانزدهمین جلسه مورخ ۱۳۶۶/۳/۱۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی تشکیل گردیده و از تیرماه سال ۱۳۶۷ کار خود را آغاز نموده است.

اولین و مهم‌ترین وظیفه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده تدوین و پیشنهاد سیاست‌های لازم به منظور ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و تسریع در بازیابی ارزش و کرامت انسانی و تأمین حقوق همه جانبه زنان بر پایه موازین اصیل اسلام و تدوین الگوهای مناسب، عنوان گردیده است. اما در ذیل این وظیفه کلان در بررسی عملکرد این نهاد در خصوص وضعیت اجتماعی زنان در سه حوزه آموزش، اشتغال و مشارکت می‌توان به مصوبات و قوانین آن اشاره نمود که به شرح ذیل می‌باشد.

جدول ۸) مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه آموزش

اصول و مبانی سیاست‌های تحقیقاتی مسائل زنان این شورا مورخ ۹/۱۲/۱۳۷۹ به پیشنهاد شورای فرهنگی و اجتماعی زنان، اصول و مبانی سیاست‌های تحقیقاتی مسائل زنان را تصویب کرد تا از این تحقیقات بتوان به عنوان یکی از ارکان اصلی تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی در جهت رفع نیازها و تنگناهای فرهنگی و اجتماعی زنان و بهبود وضعیت آنان استفاده نماید.
سیاست‌های ارتقاء مشارکت زنان در آموزش عالی شورای عالی انقلاب فرهنگی در جلسه ۵۷۰ مورخ ۲۶/۷/۱۳۸۴، سیاست‌های ارتقاء مشارکت زنان در آموزش عالی را تصویب کرد. در این سیاست‌ها برنامه‌ریزی جامع و راهبردی در خصوص تربیت زنان متخصص و مورد نیاز جامعه در راستای توسعه و تعالی کشور، ایجاد فرصت عادلانه با تأکید بر اصل تعهد و تخصص و شایسته‌سالاری در جذب و بهره‌گیری از توانمندی‌های زنان متخصص در نظام مدیریتی به عنوان اعضای هیئت علمی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در نظر گرفته شد.
تبدیل رشته مطالعات زنان به حقوق زن در اسلام اوایل خردادماه سال ۹۱ بر اساس مصوبه شورای تخصصی تحول و ارتقای علوم انسانی شورای عالی انقلاب فرهنگی، رشته «مطالعات زنان» به «حقوق خانواده و زن در اسلام» تبدیل شد.

(وبسایت شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۶)

جدول ۹) مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه اشتغال

بررسی مسائل و مشکلات زنان کارگر
شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۷۰/۱۲/۲۷ طرح «بررسی مسائل و مشکلات زنان کارگر» را تصویب کرد. این مصوبه پس از تصویب در شورای عالی انقلاب فرهنگی به مجلس شورای اسلامی رفت و بر اساس آن قوانین برای اشتغال زنان کارگر تصویب و تسهیلاتی برای آنان در نظر گرفته شد.

سیاست‌های اشتغال زنان

این شورا در تاریخ ۱۳۷۱/۵/۲۶ سیاست‌های اشتغال زنان را تصویب کرد که بر اساس آن توجه به نقش زنان در پیشرفت اجتماعی و توسعه اقتصادی به عنوان نیمی از جمعیت مد نظر قرار گرفت و مقرر شد تسهیلات لازم برای اشتغال آنان از سوی دستگاه‌های اجرایی فراهم آید و برنامه‌ریزی‌های مناسب بر حسب اولویت صورت گیرد. به علاوه اینکه قوانین و امکانات فوق‌العاده‌ای نیز برای اشتغال زنان تا سر حد رفع نیاز در نظر گرفته شود تا زنان نیز مانند مردان قادر باشند بدون تبعیض، شغل مطلوب خود را به دست آورند.

(وبسایت شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۶)

جدول ۱۰) مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه مشارکت سیاسی اجتماعی

۱- منشور حقوق و مسئولیت‌های زن مسلمان
شورای عالی انقلاب فرهنگی در جلسه ۵۴۶ مورخ ۳۱ شهریور ۱۳۸۳ به پیشنهاد شورای فرهنگی و اجتماعی زنان، منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران را تصویب کرد. این منشور در ۵ فصل تدوین شده و برای نگارش آن از قانون اساسی جمهوری اسلامی، رهنمودها و ایده‌های امام خمینی (ره)، رهبر انقلاب و اعلامیه جهانی حقوق بشر اسلامی استفاده شده است.

در بخش اول منشور حقوق و مسئولیت‌های فردی زنان، اموری چون حق بهره‌برداری از حیات شایسته و تمامیت جسمانی و مسئولیت محافظت از آن در مقابل هر گونه بیماری، حادثه و تعدی و حق برخورداری از عدالت اجتماعی و حق داشتن نام و حفظ یا تغییر آن آمده است. همچنین در بخش دوم منشور، حقوق و مسئولیت‌های خانوادگی زنان و دختران در تشکیل، حفظ و انحلال خانواده ذکر شده و در بخش سوم نیز به حقوق اجتماعی زنان مانند مسئولیت سلامت جمعی و روانی زنان و مسئولیت‌های فرهنگی و معنوی پرداخته شده است.

بخش چهارم این منشور به دو بخش حقوق و مسئولیت‌های مالی زن در خانواده و اشتغال و مشارکت اقتصادی تقسیم شده که به بیان حقوق و مسئولیت‌های اقتصادی زنان در جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. در بخش مسئولیت‌های سیاسی زنان و حقوق سیاسی ایشان، فعالیت‌ها به ۳ بخش تقسیم می‌شود که فصل اول حقوق و مسئولیت‌های سیاسی زنان در امور سیاسی داخلی مانند حق آزادی قلم و بیان و تأسیس احزاب و تشکل‌ها با رعایت موازین و قوانین، فصل دوم حقوق زنان در عرصه بین‌الملل مانند توسعه ارتباطات و تبادل اطلاعات سیاسی زنده بین بانوان ایران و سایر نقاط جهان با رعایت مصالح ملی و بخش سوم نیز مسئولیت‌های زنان در امور دفاعی مانند حق و مسئولیت زنان در مشارکت و تلاش برای تأمین و تحکیم صلح عادلانه جهانی و حق بهره‌مندی از آموزش نظامی و تصدی مشاغل نظامی آمده است.

در فصل پنجم این منشور به مسئولیت قضائی و حقوق قضایی زنان پرداخته شده که بر اساس آن زنان از حق برخورداری از وکیل و مشاور حقوقی در دادگاه‌ها و سایر مراجع قانونی و اقامه دعوا و دفاع از خود در محاکم قضایی برخوردار شده‌اند. اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی همچنین به درخواست بنیاد شهید و امور ایثارگران برای عضویت در شورای عالی جوانان پاسخ مثبت دادند. هدف از تصویب عضویت بنیاد شهید و امور ایثارگران در شورای عالی جوانان، ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه و نقش مهم این فرهنگ در تربیت و تقویت بنیه دینی و ملی جوانان ذکر شده است.

۲- عدم الحاق جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان شورای عالی انقلاب فرهنگی مورخ ۲۱/۰۷/۱۳۷۶ با الحاق جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان مخالفت کرد و آن را طی مصوبه‌ای به همه دستگاه‌ها و مجلس شورای اسلامی اعلام نمود.

(وبسایت شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۶)

شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان مهم‌ترین نهاد سیاست‌گذاری در کشور در بخش شورای فرهنگی و اجتماعی زنان مسئولیت سیاست‌گذاری مسائل مرتبط با حوزه زنان و خانواده را بر عهده دارد. مهم‌ترین انتظار از شورا تدوین و تصویب سیاست‌هایی است که با تلفیق دو رویکرد آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی بتواند وضعیت موجود را هدایت و در مسیر رسیدن به وضعیت مطلوب قرار دهد. لذا سیاست‌های مصوب این شورا در پیگیری مسائل مختلف باید جامع و دقیق و در عین حال قابل اجرا باشد. آنچه در این میان در بررسی عملکرد شورای فرهنگی اجتماعی زنان در قسمت آموزش زنان مشهود است ابتدا در شرح وظایف این شورا تهیه طرح‌هایی جهت ارتقاء سطح آگاهی‌های عمومی و سوادآموزی و بررسی سیاست‌ها و شیوه‌های مناسب در زمینه‌های آموزش و پرورش و تحصیلات عالی زنان؛ و تصویب ۳ سیاست آموزشی به صورت موردی است. تصویب سیاست‌های نام برده، همه حکایت از عدم وجود چشم‌انداز و نگاه آینده‌پژوهانه به مسئله دارد که برخلاف شرح وظیفه محول شده اقدام و عملی در خصوص اتخاذ شیوه‌های مناسب آموزش زنان نیز صورت نپذیرفته است، اگرچه محتوا و منظور این شرح وظیفه نیز مشخص نمی‌باشد و شورا در گام اول در بیان وظایف و مأموریت خود در ارتباط با آموزش زنان دارای آگاهی لازم و مناسب نیست اما در این میان این سؤال مهم و اساسی شکل می‌گیرد که آیا آموزش زنان در کشور نباید در یک چشم‌انداز مطلوب و با برنامه مد نظر سیاست‌گذاران قرار بگیرد تا در مسیر تحقق آن، سیاست‌های مورد نیاز را برای جهت‌دهی به حرکت در این حوزه تصویب و ابلاغ نمایند؟ از سوی دیگر آیا کارآمدی شورا در حد ابلاغ صوری سیاست‌های هرچند موردی است؟ سوای از جامع و مانع بودن سیاست‌ها عدم توجه به نوع اجرا و نظارت بر ارزیابی و تحقق سیاست‌های مصوب شده عامل دیگری در ناکارآمد نمودن مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی است. وجود ظرفیت عظیمی که در این نهاد سیاست‌گذار به واسطه فرا قوه‌ای بودن و دوری از رویکردهای سیاسی و جناحی وجود دارد، می‌تواند محقق‌کننده بسیاری از اهداف و برطرف‌کننده بسیاری از مسائل و مشکلات

باشد. اما این مهم در حوزه زنان کماکان محقق نگشته است. در حوزه اشتغال نیز، مهم‌ترین سیاست اتخاذی شورای فرهنگی اجتماعی زنان تصویب سیاست‌های کلی اشتغال بوده است که در این مصوبه قرار شد مسئله اشتغال زنان در برنامه‌ریزی‌های نهادهای مرتبط در اولویت قرار بگیرد. این سیاست در ماهیت خود مطلوب است و یکی از نیازمندی‌های مهم زنان در حوزه اشتغال می‌باشد، اما در محتوای این سیاست کلان از چیستی و چگونگی مسئله اشتغال تبیین دقیقی صورت نپذیرفته و سیاستی که می‌توانست بسیاری از مشکلات این حوزه را رفع نماید، به علت ابهام و کلی‌گویی از سال ۱۳۷۱ تا به حال نتوانسته راه به جایی ببرد. در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان نیز مهم‌ترین وظیفه شورا- بررسی زمینه مشارکت زنان در فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری و بررسی نحوه رفع مشکلات و موانع موجود در راه گسترش این گونه فعالیت‌ها؛ در خصوص آموزش و مشارکت زنان می‌باشد که در راستای این وظیفه، مصوبات و قوانین به عمل آمده شامل تصویب منشور حقوق زن مسلمان بوده است که این مصوبه در ظاهر تقریباً دارای جامعیت کاملی در خصوص حقوق و تکالیف زنان در ابعاد فردی و اجتماعی می‌باشد. اما به دلیل عدم توجه و ارائه ساز و کارهای نظارتی و ارزیابی و با وجود مصوبه مجلس شورای اسلامی اجرایی نشد و این امر مبین این نکته مهم است که سیاست‌های کلان حوزه زنان هر اندازه کارآمد و قوی باشند تا زمانی که در سیر اجرایی و تحقق دنبال نشوند و مورد نظارت و ارزیابی نهادی فرا قوه‌ای مانند خود شورای عالی انقلاب فرهنگی قرار نگیرند راه به جایی نمی‌برند.

از جمله موانع موجود در مسیر تحقق کارآمدی شورای فرهنگی اجتماعی زنان می‌توان به موارد ذیل به صورت موردی اشاره نمود.

- نگاه کلیشه‌ای شورا به عرصه سیاست‌گذاری
- عدم نگاه تکامل‌گرایانه به حوزه اشتغال
- نگاه تک بعدی در حوزه آموزش زنان
- عدم تطبیق سیاست‌های اتخاذی در مسئله مشارکت بامعنا و مفهوم حقیقی مشارکت زنان
- عدم ترسیم چشم‌انداز و ارائه شاخص‌های عینی و قابل پیگیری در حوزه وضعیت اجتماعی
- حرکت منفعلانه شورا در مواجهه با مسائل عامل کلیشه‌ای بودن عملکرد شورا

- تقلیل جایگاه شورا به یک نهاد تشریفاتی

- عدم درک صحیح از ظرفیت‌های این نهاد فرا قوه‌ای

وضع‌شناسی زنان در حوزه قانون‌گذاری؛ وضعیت اجتماعی زنان در قوانین و مصوبات مجلس

در چهار دهه گذشته بعد از انقلاب اسلامی در ۹ دوره تشکیل مجلس شورای اسلامی قوانین و مصوباتی در حوزه زنان به تصویب رسیده است که با استخراج و مطالعه این قوانین در هر دوره به صورت تفکیکی سعی بر توصیف، تبیین و تحلیل این قوانین داریم تا در ذیل آن به شناسایی رویکرد یا رویکردهای گفتمانی موجود در نهاد قانون‌گذاری کشور در خصوص وضعیت اجتماعی زنان (در سه حوزه آموزش، اشتغال و مشارکت سیاسی اجتماعی) ناآل آییم.

قوانین و مصوبات مجلس در حوزه آموزش زنان

جدول (۱۱) قوانین و مصوبات مجلس در حوزه آموزش

<p>قانون اعزام دانشجو به خارج از کشور؛ زنان لیسانس و بالاتر با توجه به سایر ضوابط مندرج در این قانون تنها در صورتی که ازدواج کرده باشند در معیت همسر خویش می‌توانند داوطلب اعزام شوند. ۱۳۶۴/۱/۵</p> <p>قانون تشکیل وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، وزارت بهداشت را موظف نموده که طوری برنامه‌ریزی نماید که بانوان در رشته‌های تخصصی زنان، مامایی و رشته‌های بالینی پزشکی به مرحله خودکفایی برسند. ۱۳۶۴/۷/۹</p>	<p>دوره دوم</p>
<p>قانون الزام فراگیری آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای اشتغال به کار؛ تبصره ۴ سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور موظف است با استفاده از امکانات موجود به منظور رفع مشکلات احتمالی زنان جویای کار در کلیه مراکز استان‌ها و شهرستان‌ها متناسب با فرصت‌های شغلی زمینه آموزش فنی و حرفه‌ای بانوان را فراهم نماید. ۱۳۷۶/۳/۱۱</p>	<p>دوره پنجم</p>
<p>قانون برقراری عدالت آموزشی در پذیرش دانشجو در دوره‌های تحصیلات تکمیلی و تخصصی؛ کلیه سهمیه‌بندی در پذیرش دانشجو در دوره‌های تحصیلات تکمیلی و تخصصی اعم از رشته‌های پزشکی و غیرپزشکی در کلیه دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی جز در مواردی (شامل سهمیه رزمندگان، سهمیه مناطق محروم و اختصاص صد در صد پذیرش رشته تخصصی زنان و زایمان) ممنوع است. ۱۳۸۹/۱/۲۹</p>	<p>دوره هشتم</p>

مصوبات مجلس در حوزه آموزش زنان در ادوار مختلف متأثر از تغییرات و تحولات اجتماعی و سیاسی تصویب شده و به نظر می‌رسد نهاد قانون‌گذار کشور به فراخور شرایط موجود اقدام به تصویب مصوبات مرتبط با آموزش نموده است و نهاد آموزش زنان در یک کلیت مشخص دارای

نیاز و اولویت‌های قانونی که بتوان بر مبنای آن مسیر آموزش زنان را در روند حرکتی منطقی و همسو با دیگر بخش‌های کشور هدایت نماید، نبوده است. اساساً در قوانین مرتبط با حوزه آموزش، قوانین مصوب به صورت موردی و ناظر بر یک مسئله خاص بوده و حجم پایین مصوبات در حوزه آموزش زنان در مجلس حاکی از این مطلب است که مجلس نیز مانند نهادهای دیگر دارای قرائت و چشم‌انداز روشنی نسبت به مسئله وضعیت اجتماعی زنان نبوده است. مصوبه شرط تأهل در اعزام دانشجویان دختر برای تحصیل به خارج کشور، مصوبه خودکفایی زنان در رشته‌های تخصصی زنان و زایمان، مصوبه برقراری عدالت آموزشی و ... همه نشان دهنده درک محدود و موردی از مسئله آموزش زنان می‌باشد که رویکرد متغیر و مقطعی در امر آموزش که در آن گاهی آموزش زنان در تمامی مقاطع و رشته‌ها بدون قید و شرط بیان می‌شود و گاهی حد خورده و با محدودیت‌هایی مواجه می‌گردد و ... از این دست می‌باشد. از سوی دیگر دامنه غلبه رویکردهای سیاسی و جناحی محدود به دولت‌ها نبوده و مجلس نیز با توجه به غلبه جریان سیاسی حاکم به سمت اتخاذ منظر قانونی همسو و هماهنگ با منویات جریانی مشخص روی آورده که این مسئله در امر آموزش در مسائلی مانند عدالت آموزشی و قرائت‌های متفاوت از آن توسط جریان‌های سیاسی مختلف نمایان گردیده است.

قوانین و مصوبات مجلس در حوزه اشتغال

جدول (۱۲) قوانین و مصوبات مجلس در حوزه اشتغال

دوره	قانون
دوره اول	۱. قانون خدمت یک ماهه پزشکان و وابستگان حرفه پزشکی و پیراپزشکی؛ زنان متأهل پزشک و پیراپزشک و حرف وابسته از انجام خدمات ذکر شده در این قانون معاف می‌باشند یعنی موظف نیستند هر سال یک ماه در محل‌هایی که وزارت بهداشت معین می‌نماید خدمت کنند. ۱۳۶۰/۸/۲۴ ۲. تفسیر قانونی مجلس شورای اسلامی راجع به قانون خدمت نیروی انسانی، درمانی و بهداشتی مصوب ۱۳۵۸/۹/۱۴ و قانون اصلاح خدمت خارج از مرکز پزشکان و دندان‌پزشکان و داروسازان مصوب ۱۳۶۰/۳/۴؛ خدمت خارج از مرکز زنان شوهردار پزشک و دندان‌پزشک و داروساز ۳ سال می‌توانند در مناطق مجاز در بخش خصوصی یا عمومی کار کنند. ۱۳۶۱/۱/۳۰ ۳. قانون راجع به خدمت نیمه وقت بانوان؛ وزارتخانه‌ها و مؤسسات مشمول قانون استخدام کشوری و شرکت‌های دولتی و مؤسساتی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر نام است، می‌توانند در صورت تقاضای بانوان کارمند رسمی و ثابت خود و موافقت بالاترین مقام مسئول خدمت آنها را نیمه وقت تعیین نمایند. ۱۳۶۲/۹/۱۰
دوره دوم	۱. قانون خدمت یک ماهه پزشکان و وابستگان حرفه پزشکی و پیراپزشکی؛ معافیت زنان متأهل

وضع‌شناسی سه دهه اخیر مسائل زنان ایران

<p>پزشک و پیراپزشک و حرف وابسته از خدمت در محل‌هایی که وزارت بهداشتی معین می‌نماید. ۱۳۶۳/۸/۲۲</p> <p>۲. قانون نحوه اجرای قانون مربوط به خدمت نیمه وقت بانوان مصوب دهم آذرماه ۱۳۶۲؛ موافقت وزیر یا بالاترین مقام موسسه متبوع، ساعات کار در خدمت نیمه وقت نباید کمتر از نصف ساعات کار هفتگی وزارتخانه و موسسه و شرکت مربوط باشد، به کارمندان نصف حقوق پایه یا حقوق ثابت پرداخت می‌شود، حداقل استفاده از این نوع خدمت یک سال است. ۱۳۶۴/۱/۱۸</p>	
<p>۱. قانون اصلاح موادی از قانون خدمت پزشکان و پیراپزشکان مصوب ۱۳۶۷/۱۲/۲۰ و الحاق موادی به آن: بانوان متأهل استفاده کننده از سهمیه مطرح شده در این قانون موظفاند به هنگام ثبت نام، در دوره تخصصی مربوطه، رضایت‌نامه همسر را به دانشگاه مربوطه تحویل دهند</p> <p>۲. قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی؛ سپاه برای مشاغلی که مستلزم به کارگیری زنان باشد آنان را استخدام می‌نماید تغییر محل خدمت زنان باید حتی‌الامکان تابع شرایط خدمتی همسران آنان باشد. ۱۳۷۰/۷/۲۱</p> <p>۳. قانون اصلاح بند ب تبصره ۱ ماده ۲ قانون مقررات بازنشستگی و وظیفه قانون استخدام کشوری مصوب ۱۳۶۸/۱۲/۱۳ مجلس شورای اسلامی؛ مستخدمین زن با ۲۰ سال سابقه خدمت بازنشسته می‌شوند. ۱۳۷۰/۱۰/۱۱</p>	دوره سوم
<p>۱. قانون اصلاح مواد ۷۲ و ۷۷ و تبصره ماده ۷۶ قانون تأمین اجتماعی مصوب سال ۱۳۵۴ و الحاق دو تبصره به ماده ۷۶؛ تبصره ۱ کسانی که ۳۰ سال تمام کار کرده و حق بیمه پرداخت نموده‌اند در صورتی که سن مردان ۵۰ سال و سن زنان ۴۵ سال تمام باشد می‌توانند تقاضای مستمری بازنشستگی کنند، تبصره ۲ در مورد کارهای سخت و زیان‌آور در صورتی که سن مردان ۵۰ سال سن زنان ۴۵ سال تمام باشد می‌توانند تقاضای مستمری بازنشستگی کنند. ۱۳۷۱/۱۲/۱۶</p> <p>۲. قانون برنامه دوم توسعه؛ خط‌مشی اساسی: ماده ۵ تعمیم، گسترش و بهبود نظام تأمین اجتماعی به وسیله تأمین منابع از محل بودجه عمومی به منظور پرداخت مستمری به اقشار نیازمند، زنان و کودکان بی‌سرپرست. ماده ۱۲ مشارکت بیشتر زنان و بانوان در امور اجتماعی. ۱۳۷۳/۹/۲۰</p> <p>۳. قانون مقررات استخدامی نیروهای انتظامی جمهوری اسلامی ایران؛ ماده ۲۰ نیروی انتظامی می‌تواند صرفاً برای انجام مشاغلی که مستلزم به کارگیری زنان باشد نسبت به استخدام آنان به صورت کارمند اقدام نماید. نقل و انتقالات زنان باید حتی‌الامکان تابع شرایط خدمتی همسران آنان باشد. ۱۳۷۴/۶/۱۹</p> <p>۴. قانون ترویج تغذیه با شیر مادر و حمایت از مادران در دوران شیردهی؛ مرخصی زایمان تا سه فرزند برای مادرانی که فرزند خود را شیر می‌دهند در بخش‌های دولتی و غیردولتی چهار ماه است، ایجاد تسهیلات مناسب برای تغذیه شیرخوارگان و شیر مادر در جوار محل کار کارکنان زن. ۱۳۷۴/۱۲/۲۲</p>	دوره چهارم
<p>۱. قانون اصلاح ماده ۹ قانون نظام هماهنگ پرداخت کارکنان دولت؛ تبصره ۱ مستخدمان زن شاغل و بازنشسته و وظیفه بگیر مشمول این قانون که دارای همسر نباشند یا همسر آنان معلول و از کار افتاده باشد از کمک هزینه عائلهمندی بهره‌مند می‌شوند. ۱۳۷۵/۷/۱۵</p> <p>۲. قانون الحاق یک تبصره به قانون راجع به خدمت نیمه وقت بانوان؛ در صورت تقاضای بانوان کارمند رسمی و ثابت و موافقت بالاترین مقام مسئول می‌توانند به جای نیمه وقت ساعات خدمت</p>	دوره پنجم

<p>آنان را به سه چهارم کار مقرر تقلیل دهند. ۱۳۷۶/۱/۱۹</p> <p>۳. قانون الزام فراگیری آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای اشتغال به کار؛ تبصره ۴ سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور موظف است با استفاده از امکانات موجود به منظور رفع مشکلات احتمالی زنان جویای کار در کلیه مراکز استان‌ها و شهرستان‌ها متناسب با فرصت‌های شغلی زمینه آموزش فنی و حرفه‌ای بانوان را فراهم نماید. ۱۳۷۶/۳/۱۱</p> <p>۴. قانون الحاق یک تبصره به ماده ۷۶ قانون تأمین اجتماعی مصوب سال ۱۳۵۴؛ زنان کارگر با داشتن ۲۰ سال سابقه کار و ۴۲ سال سن به شرط پرداخت حق بیمه با ۲۰ روز حقوق می‌توانند بازنشسته شوند. ۱۳۷۶/۷/۱</p> <p>۵. قانون تشکیل شورای عالی اشتغال؛ ترکیب شورا شامل رئیس‌جمهور، معاون امور زنان بدون حق رأی به عنوان ناظر، ماده ۳ این شورا موظف به برنامه‌ریزی و تعیین راهکارهای عملی برای رشد و توسعه اشتغال در روستاها، شهرهای کوچک و برای گروه‌های خاص (معلولین زنان و جوانان) با رعایت مقررات مربوطه. ۱۳۷۷/۶/۱</p> <p>۶. قانون اصلاح قوانین ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و اساسنامه سازمان تأمین خدمات درمانی کارکنان نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران؛ نیروی انتظامی می‌تواند زنان را با حفظ موازین اسلامی در مشاغل مورد نیاز به صورت کارکنان انتظامی یا کارمند استخدام نماید. ۱۳۷۷/۹/۱۱</p>	
<p>۱. قانون الحاق ماده ۷ و تبصره آن به قانون نقل و انتقال دوره‌ای قضات؛ در این قانون بانوان متأهل دارنده پایه قضایی می‌توانند در محل اقدامات دائمی همسرانشان به خدمت اشتغال یابند. ۱۳۷۹/۱۲/۲</p> <p>۲. قانون اصلاح ماده ۵۸ قانون استخدامی وزارت اطلاعات و الحاق دو تبصره به آن؛ در این قانون مستخدمان زن با چهل و پنج سال سن با بیست سال سابقه خدمت بازنشسته می‌شوند. ۱۳۸۰/۱/۲۲</p> <p>۳. قانون الحاق تبصره ۳ به ماده ۳ قانون ترویج تغذیه با شیر مادر و حمایت از مادران در دوران شیردهی؛ در این قانون مرخصی زایمان برای وضع حمل دوقلو، پنج ماه و برای سه‌قلو و بیشتر یک سال مرخصی با استفاده از حقوق و فوق‌العاده‌های مربوط تعیین شده است. ۱۳۸۰/۱۲/۲۲</p> <p>۴. قانون استخدام نیروی انتظامی ایران؛ ماده ۲۰ تبصره نیروی انتظامی می‌تواند زنان را با حفظ موازین اسلامی در مشاغلی که مستلزم به‌کارگیری زنان است به صورت کارکنان انتظامی یا کارمند استخدام نماید. ۱۳۸۲/۱۲/۲۰</p> <p>۵. قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی؛ شرایط و مفاد این قانون برای اموری مانند حمایت از مادران به خصوص در دوران بارداری و حضانت و حمایت از کودکان و زنان بی‌سرپرست می‌باشد. ۱۳۸۳/۲/۲۱</p>	<p>دوره ششم</p>
<p>۱. قانون برنامه چهارم توسعه؛ ماده ۵۴ بند ۱ دوره‌های آموزشی ضمن خدمت متناسب با مشاغل مورد تصدی کارکنان، به منظور افزایش سطح کارایی و ارتقای مهارت‌های شغلی آنان به خصوص برای زنان به ویژه از طریق آموزش‌های کوتاه‌مدت، ماده ۷۹ «ی» تهیه و تدوین طرح جامع توانمندسازی زنان خودسرپرست خانوار با همکاری سایر سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط و تشکل‌های غیردولتی و تصویب آن در هیئت وزیران در ۶ ماهه نخست سال اول برنامه، ماده ۸۹ «ه» تدوین و تصویب طرح جامع توانمندسازی و حمایت از حقوق زنان در ابعاد حقوقی اجتماعی اقتصادی و</p>	<p>دوره هفتم</p>

اجرائی در مراجع ذی‌ربط، «د» تأمین آزادی و امنیت لازم برای رشد تشکلهای اجتماعی در زمینه صیانت از حقوق کودکان و زنان، ماده ۱۱۰ «ج» دولت موظف است به گسترش حمایت‌های اجتماعی تأمین اجتماعی، بیمه بیکاری، ایجاد توسعه و تقویت سازوکارهای جبرانی، حمایت‌های اجتماعی از شاغلین بازار کار غیررسمی، توان‌بخشی معلولین و برابری فرصت‌ها برای زنان و مردان و توانمندسازی زنان از طریق دستیابی به فرصت‌های شغلی مناسب، ماده ۲۱۰ «الف» توانمندسازی جوانان، زنان، فارغ‌التحصیلان و سایر افراد جویای کار در راستای برقراری تعاملات اجتماعی لازم جهت شکل‌گیری فعالیت واحدهای تعاونی. ۱۳۸۳/۷/۲۵

۲. قانون اصلاح ماده ۳ قانون ترویج تغذیه یا شیر مادران در دوران شیردهی مصوب ۱۳۷۴؛ مرخصی زایمان تا سه فرزند از ۴ ماه به ۶ ماه افزایش یافت و مرخصی ساعتی بدون کسر از مرخصی استحقاقی به ۲۴ ماه افزایش یافت. ۱۳۸۶/۴/۵
۳. قانون بازنشستگی پیش از موعد کارکنان دولت؛ حداقل سنوات قابل قبول برای بانوان شاغل ۲۰ سال و حداکثر سنوات ارفاقی ۵ سال است. ۱۳۸۶/۶/۵

۱. قانون عضویت دولت جمهوری اسلامی ایران در مرکز ماشین‌ها و مهندسی کشاورزی آسیا و اقیانوسیه؛ بند ۲ وظیفه دارد به کاهش و رفع محرومیت و توسعه روستایی از طریق ایجاد پروژه‌های آزمایشی و نمایشی اجرای تجربیات حاصله و اختیار دادن به زنان روستایی از طریق ائتلاف آن‌ها در امور ماشینی کردن و فعالیت‌های تولیدی از جمله فراوری محصولات زراعی. ۱۳۸۷/۱۱/۱۶

۲. قانون بیمه‌های اجتماعی قالبیافان فرش و شاغلان صنایع دستی شناسه‌دار؛ از تاریخ ابلاغ این قانون استادکاران و کارگران قالی و فرش دستباف بدون کارفرما یا کارفرما، شاغل در کارگاه‌های خانگی تک‌باف قالی و فرش و یا تحت پوشش تعاونی‌های قالی و فرش و مجتمع‌های کوچک و بزرگ مربوطه و شاغلان صنایع دستی خانگی و غیران در گروه‌های مصوب شناسه‌دار صنایع دستی ایران که به صورت تمام وقت به مشاغل یاد شده اشتغال دارند تحت پوشش بیمه تأمین اجتماعی قرار می‌گیرند. ۱۳۸۸/۵/۱۸

۳. قانون سامان‌دهی و حمایت از مشاغل خانگی؛ ماده ۲ منظور از مشاغل یا کسب و کار خانگی آن دسته از فعالیت‌هایی است که با تصویب ستاد موضوع ماده ۳ توسط عضو یا اعضای خانواده در فضای مسکونی در قالب یک طرح کسب و کار بدون مزاحمت و ایجاد اختلال در آرامش واحدهای مسکونی هم‌جوار شکل می‌گیرد و منجر به تولید خدمت و یا کالای قابل عرضه به بازار خارج از محیط مسکونی می‌گردد و دولت موظف است، از این مشاغل حمایت کند. ۱۳۸۹/۲/۲۲

۴. قانون اصلاح مواد ۱ و ۷ قانون نحوه اجرای قانون مربوط به خدمت نیمه وقت بانوان مصوب سال ۱۳۶۴؛ این موارد به قانون فوق الحاق می‌شود. تبصره: رعایت شرط رسمی و ثابت بودن در مورد بانوان کارمندی که فرزند معلول با درجه معلولیت شدید و خیلی شدید دارند که به تشخیص سازمان بهزیستی کشور رسیده باشد الزامی نیست. ماده ۲ محدودیت سه سال در مورد بانوان کارمندی که فرزند معلول دارند لازم‌الرعایه نیست. تبصره ۲ سنوات خدمت نیمه وقت بانوانی که دارای فرزند معلول هستند به شرط پرداخت کسور بازنشستگی و حق بیمه مربوط به کارفرما و کارمند توسط فرد متقاضی به نسبت تمام حقوق گروه و پایه و یا حقوق ثابت و فوق‌العاده شغل و یا عناوین مشابه مزاد بر سه سال از لحاظ حقوق بازنشستگی در حکم خدمت تمام وقت محسوب می‌شود. ۱۳۸۹/۲/۲۲

دوره هشتم

۵. قانون برنامه پنجم توسعه؛ ماده ۳۹ به منظور توانمندسازی افراد و گروه‌های نیازمند به ویژه زنان سرپرست خانوار و معلولان نیازمند با تأکید بر برنامه‌های اجتماع‌محور و خانواده‌محور با استفاده از منابع بودجه عمومی دولت و کمک‌های مردمی اقدامات زیر توسط دولت انجام می‌شود:

(الف) طراحی نظام سطح‌بندی خدمات حمایتی و توانمندسازی متناسب با شرایط بومی، منطقه‌ای و گروه‌های هدف حداکثر تا پایان سال اول برنامه و فراهم نمودن ظرفیت‌های لازم برای استقرار نظام مذکور در طول برنامه. (ب) اجرای برنامه‌های توانمندسازی حداقل سالانه ده درصد خانوارهای تحت پوشش دستگاه‌های حمایتی به‌استثنای سالمندان و معلولین ذهنی، توانمندشده و خروج آنان از پوشش حمایت‌های مستقیم. (ج) تأمین حق سرانه بیمه اجتماعی زنان سرپرست خانوار نیازمند ...

ماده ۱۹۶ «ط» پشتیبانی از رده‌های مقاومت بسیج جامعه زنان به ویژه در فعالیت‌های مربوط به توسعه فرهنگ عفاف و حجاب و تحکیم بنیاد خانواده، ماده ۲۲۷ دولت نسبت به تهیه و تدوین سند ملی امنیت بانوان و کودکان در روابط اجتماعی با مشارکت و برنامه‌ریزی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، قوه قضاییه، سازمان بهزیستی کشور، شهرداری، وزارت کشور، شورای عالی استان‌ها و مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، وزارتخانه‌های بهداشت درمان آموزش پزشکی، کار و امور اجتماعی توسط دولت در طول سال‌های برنامه، اقدام قانونی به عمل آورد.

ماده ۲۳۰ دولت با همکاری سازمان‌ها و دستگاه‌های ذی‌ربط از جمله مرکز امور زنان خانواده با هدف تقویت نهاد خانواده و جایگاه زنان در عرصه‌های اجتماعی و استیفاء حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه زمینه‌ها با تدوین و تصویب «برنامه جامع توسعه امور زنان و خانواده» مشتمل بر محورهای تحکیم بنیان خانواده، بازنگری قوانین و مقررات مربوطه، پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، توسعه و ساماندهی امور اقتصادی- معیشتی با اولویت سامان‌دهی مشاغل خانگی برای زنان سرپرست خانوار و زنان بدسرپرست، تأمین اجتماعی، اوقات فراغت، پژوهش، گسترش فرهنگ عفاف و حجاب، ارتقاء توانمندی‌های زنان مدیر و نخبه، توسعه تعاملات بین‌المللی، تعمیق باورهای دینی و اصلاح ساختارهای اداری تشکیلاتی زنان و خانواده، اقدام قانونی نماید. ۱۳۸۹/۱۱/۱۰

۱۲- قانون بودجه سال ۱۳۹۰ کل کشور؛ ماده ۹۱ سازمان تأمین اجتماعی موظف است به افرادی که حداقل ده سال حق بیمه پرداخت نموده‌اند و به سن ۶۰ سالگی برای مردان و ۵۵ سالگی برای زنان رسیده‌اند یا به هر دلیل به تشخیص کمیسیون‌های موضوع ماده ۹۱ تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۸۴/۴/۳ و اصلاحات بعدی آن در سنین کمتر از موارد فوق از کار افتاده شده‌اند ولی از حق مستمری برخوردار نمی‌شوند متناسب با سنوات پرداخت حق بیمه، حقوق بازنشستگی آنان را پرداخت نماید. ماده ۱۰۳ صندوق‌های بازنشستگی و تأمین اجتماعی و بیمه‌ای مکلف‌اند تمام اعتبارات پیش‌بینی شده مندرج در قانون بودجه که پس از طی مراحل در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد به انضمام دیگر منابع داخلی خود و سایر منابع حاصله را به‌طور کامل به حقوق بازنشستگان و ... اختصاص دهد مستمری زنان بی‌سرپرستی که اقدام به ازدواج می‌کنند برقرار می‌ماند.

۱۳- قانون اعاده بودجه خدماتی زنان سرپرست خانوار و معلولان بهزیستی کشور

۱۴- قانون اصلاح ماده ۳ قانون ترویج تغذیه یا شیر مادران در دوران شیردهی مصوب ۱۳۷۴

افزایش مرخصی زایمان ۱۳۸۶/۴/۵

قوانین مصوب مجلس در حوزه اشتغال زنان طی چهار دهه گذشته در نسبت با حوزه آموزش حجم بیشتری از قوانین را به خود اختصاص داده است اما این حجم بالا از مصوبات به معنای پوشش‌دهی و غنای قوانین مرتبط با مسئله اشتغال نمی‌باشد. اکثر قوانین تصویب شده در ادوار مختلف نشان‌دهنده نگاه حداقلی و تقلیلی به مسئله اشتغال زنان است کما اینکه این امر در ارتباط با حوزه آموزش نیز وجود داشت. در حقیقت ظرفیت قانون‌گذاری طی سال‌های گذشته بدون توجه و شناخت و درک جو اشتغال زنان و نیازمندی‌های قانونی در راستای سامان‌دهی و ظرفیت‌سازی پیرامون این امر، به تصویب زنجیره‌ای قوانین مرتبط با خدمات بازنشستگی، قوانین استخدامی در نهادهای خاص و وضعیت بیمه زنان در مشاغل خاص پرداخته شده است. از سوی دیگر این نگاه حداقلی نیز دارای ثبات و عدم تغییر نبوده و در برخی موارد مانند اعطای مرخصی زایمان و مسئله شیردهی مادران شاغل در دوره‌های مختلف مصوبات مختلفی مطرح می‌گردد. در تمامی این قوانین به جز قوانین مرتبط با برنامه‌های توسعه که کلی‌گویی بی‌مثالی در خصوص مسئله اشتغال داشته‌اند شاهد قوانین کارآمد و جامع و مانعی نیستیم.

قوانین و مصوبات مجلس در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی

جدول ۱۳) قوانین و مصوبات مجلس در حوزه مشارکت سیاسی اجتماعی

دوره	قانون
سوم	۱. قانون برنامه اول توسعه؛ ماده ۱۸-۳ مشارکت بیشتر زنان در امور اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و اقتصادی با حفظ شئون خانواده و ارزش‌های متعالی شخصیت اسلامی زن. بخش جمعیت: (۱-۱) خطوط کلی سیاست تحدید مولید کشور: بالا بردن سطح سواد و دانش عمومی افراد جامعه و به خصوص افزایش ضریب پوشش تحصیلی دختران لازم‌التعلیم، اعتدالی موقعیت زنان از طریق تعمیم آموزش و افزایش زمینه‌های مشارکت زنان در امور اقتصادی و اجتماعی جامعه و خانواده، ارتقای سطح سلامت افراد جامعه و کاهش مرگ و میر مادران و کودکان. ۱۳۸۶/۱۱/۱۱
چهارم	۱. توافقنامه همکاری‌های فرهنگی، آموزشی و علمی بین دولت ایران و کنیا؛ ماده ۵ طرفین، مبادله هیئت‌های زنان جهت دیدار از پروژه‌هایی که توسط گروه‌های زنان در هر یک از دو کشور انجام می‌شود را مورد تشویق قرار خواهند داد. ۱۳۷۱/۵/۱۳ ۲. قانون برنامه دوم توسعه؛ خط‌مشی اساسی: ماده ۱۲ مشارکت بیشتر زنان و بانوان در امور اجتماعی. ۱۳۷۳/۹/۲۰
پنجم	۱. قانون برنامه سوم توسعه؛ ماده ۱۵۸ مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری موظف است در جهت زمینه‌سازی برای ایفای نقش مناسب زنان در توسعه کشور و تقویت نهاد خانواده، ضمن انجام مطالعات لازم با همکاری دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط اقدامات متفاوتی را به عمل آورد.

۱۳۷۹/۱/۱۷	
<p>۱. قانون موافقت‌نامه همکاری در زمینه فعالیت زنان و خانواده بین ایران و تونس؛ این لایحه در راستای تلاش دو کشور در خصوص ارتقای سطح روابط دوجانبه و تأکید بر پیوند دوستی و با توجه به اهمیت نقش زنان و خانواده به صورت موافقت‌نامه تهیه شده است. ۱۳۸۲/۲/۲۳</p>	ششم
<p>۱. قانون حمایت از حقوق و مسئولیت‌های زنان در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی؛ این منشور با الهام از شریعت جامع اسلام و نظام حقوقی آن و با تکیه بر شناخت و ایمان به خداوند متعال و باهدف تبیین نظام‌مند حقوق و مسئولیت‌های زنان در عرصه‌های حقوق فردی، اجتماعی و خانوادگی تدوین گردیده است. ۱۳۸۵/۱۱/۱۵</p>	هفتم
<p>۱. قانون اصلاح بند ل ماده ۶۸ قانون تشکیلات وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب سال ۱۳۷۵؛ فراهم نمودن زمینه مشارکت و جلب همکاری مردم در جهت ایجاد و توسعه نهادهای مدنی، کتابخانه و مراکز فرهنگی، بهبود و ارتقای فرهنگی اقشار مختلف به ویژه جوانان و بانوان و برنامه‌ریزی در انجام خدمات اجتماعی، اقتصادی عمرانی بهداشتی، فرهنگی، آموزشی، سوادآموزی، تهیه جغرافیای تاریخی و شناسنامه روستا و دانش بومی و سایر امور با هماهنگی مراجع ذی‌ربط. ۱۳۸۹/۴/۲۰</p> <p>۲. قانون برنامه پنجم توسعه: ماده ۲۳۰ دولت با همکاری سازمان‌ها و دستگاه‌های ذی‌ربط از جمله مرکز امور زنان خانواده باهدف تقویت نهاد خانواده و برنامه جامع جایگاه زنان در عرصه‌های اجتماعی و استیفای حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه زمینه‌ها با تدوین و تصویب مشتمل بر محورهای تحکیم بنیان خانواده، بازنگری قوانین و مقررات مربوطه، پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی توسعه و ساماندهی امور اقتصادی معیشتی با اولویت سامان‌دهی مشاغل خانگی برای زنان سرپرست خانوار و زنان بد سرپرست، اوقات فراغت، پژوهش گسترش فرهنگ عفاف و حجاب، ارتقای سلامت توسعه، تعاملات بین‌المللی تعمیق باورهای دینی و اصلاح ساختار اداری تشکیلاتی زنان و خانواده اقدام قانونی نمایند. ۱۳۸۹/۱۱/۱۰</p>	هشتم

(وبسایت مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۶)

در حوزه مشارکت سیاسی اجتماعی زنان به‌جز تصویب قانون‌های برنامه‌های توسعه که در آنها موادی از برنامه‌ها به مسئله زنان به صورت کلی اشاره داشته است قانون مهم و اثرگذاری به تصویب نرسیده است. به جز چند قانون توافق‌نامه همکاری‌های بین‌المللی (که به لحاظ ظاهر قوانین می‌توان آنها را در زمره امور مرتبط با مشارکت در سطح بین‌المللی تعریف نمود) قانون دیگری که به کم و کیف مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان پردازد نداشته‌ایم. که یکی از علل این امر به نبود موازنه منطقی و معقول در تعداد نمایندگان زن و مرد باز می‌گردد.

و حال آنکه حضور بیشتر زنان در حوزه قانون‌گذاری می‌تواند مشکلات زنان را بیشتر بر ملا سازد و اولویت‌های قانونی بیشتری را در حوزه زنان به تصویب رساند. برای مثال حمایت از

موضوعاتی چون، تساوی حقوق، تساوی فرصت‌ها، توجه به شرایط کاری زنان، حقوق زنان و کودکان در میان زنان قانون‌گذار بیشتر مورد حمایت قرار می‌گیرد.

جدول (۱۴) تعداد و درصد مصوبات مجلس در حوزه اشتغال، آموزش و مشارکت

دوره	کل مصوبات دوره	مصوبات حوزه زن در اشتغال، آموزش و مشارکت	درصد
دوره اول	۳۷۰	۵	۱/۳۵
دوره دوم	۳۱۶	۲	۰/۶۳
دوره سوم	۲۵۶	۳	۱/۱۷
دوره چهارم	۳۴۲	۴	۱/۱۷
دوره پنجم	۳۵۹	۷	۱/۹۵
دوره ششم	۳۹۶	۵	۱/۲۶
دوره هفتم	۳۳۳	۴	۱/۲
دوره هشتم	۳۴۹	۸	۲/۲۹

در مجموع وضعیت اجتماعی زنان در گفتمان‌های بعد از انقلاب در نهادهای سیاست‌گذار فاقد موضوعیت بوده است که علت این امر به موارد ذیل باز می‌گردد.

- مردانه بودن ساختار مجلس و حجم اندک نمایندگان زن در مجلس

- حاکمیت تفکر مردسالار

- عدم شناخت و درک نسبت به نقش و جایگاه زنان

- عدم شناخت نظریه انقلاب اسلامی توسط قانون‌گذاران در باب مسئله زنان

- حاکمیت نگاه حداقلی و ابزاری نسبت به زن در لایه‌های قدرت

- تأثیر تحولات جهانی و بین‌المللی و تأثیر آن بر سرفصل‌های موضوعی مورد نظر در عرصه

قانون‌گذاری

وضع‌شناسی زنان در حوزه اجرا؛ وضعیت اجتماعی زنان در برنامه‌های توسعه

پس از انقلاب اسلامی، با پذیرش ضرورت تغییرات در شرایط بعد از جنگ، رشد اقتصادی همراه با توزیع عقلایی منافع حاصل از آن برای همگان مد نظر قرار گرفت. فارغ از میزان موفقیت در این اهداف، مسئله مهم در برنامه اول توسعه پس از انقلاب اسلامی، انباشت گسترده سرمایه نیروی انسانی بود. اهمیت و توجه به آموزش در شهر و روستا گرچه هنوز از نظر محتوایی و کیفی با مشکلات جدی روبه‌رو بود و لیکن نسل جوان و تحصیل کرده

می‌توانست منشأ تغییرات اجتماعی بسیاری شود. در میانه راه دهه دوم بعد از انقلاب، این باور غلبه کرد که توسعه باید از ذهن‌ها و باورها آغاز شود و بدون مشارکت همگان در تصمیم‌گیری‌ها، دستیابی به آن میسر نمی‌گردد. بنابراین توسعه سیاسی بر توسعه اقتصادی پیشی گرفت که این تغییر با انتظارات خیل عظیم جوانان راه یافته به دانشگاه سازگاری بیشتری از خود نشان می‌داد. بنابراین دستاوردهای آموزشی دهه نخستین در مقطع ابتدایی و متوسطه، در این دوره به سطح عالی رسید (زعفرانچی، ۱۳۸۵).

برنامه اول و دوم توسعه

اولین برنامه پنج ساله توسعه در حالی طرح‌ریزی شد که پاک‌سازی اقتصادی کشور در پایان جنگ از اهم اهداف بود که آثار این اقدامات زنان را نیز به عنوان بخش عظیمی از جامعه به طور عموم زیر پوشش قرار می‌داد. شکل‌گیری گروه‌ها و سازمان‌های مختلف زنان از جمله شورای فرهنگی اجتماعی زنان در سال ۶۷ (علی‌عسکری، ۱۳۸۵: ۱۰) و کمیسیون امور بانوان در سال ۶۹ توسط دولت و تشکیل بسیج خواهران جهت پیگیری فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی سیاسی خواهران در نهادهای دولتی و غیردولتی در برنامه اول توسعه حائز اهمیت است، زیرا باید تلاش می‌شد این طیف وسیع جامعه زنان توسط نهادها در قالب قواعد و موازین مورد قبول قانون اساسی جمهوری اسلامی و در جهت اعتلای اخلاقی و معنوی حرکت نمایند. در خصوص مسائل مرتبط با زنان یکی از موضوعاتی که در برنامه اول توسعه کشور، مد نظر قرار گرفت «سیاست تنظیم خانواده و کنترل رشد جمعیت» بود. سرفصل‌های عمده‌ای که در برنامه اول توسعه با محوریت زنان به آنها توجه شده، است به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- بالا بردن سطح سواد و دانش عمومی افراد جامعه، به خصوص افزایش ضریب پوشش تحصیلی دختران لازم‌التعلیم.
- ۲- اعتلای موقعیت زنان از طریق تعمیم آموزش و افزایش زمینه‌های مشارکت زنان در امور اقتصادی، اجتماعی جامعه و خانواده.
- ۳- ارتقای سطح سلامت افراد جامعه و کاهش مرگ و میر مادران و کودکان.

با آغاز برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور با توجه به شروع فعالیت دفتر امور زنان نهاد ریاست جمهوری و سایر تشکیلات و سازمان‌های غیردولتی، حرکتی در راستای اثرگذاری در تنظیم خط‌مشی‌های اساسی بخش‌ها آغاز شد. موارد مربوط به زنان در برنامه دوم به ترتیب ذیل می‌باشد:

بند ۱۲-۲: توجه ویژه در برنامه‌ریزی‌ها و اختصاص امکانات به مسائل تربیت بدنی و پر کردن اوقات فراغت بانوان.

بند ۱۳-۲: مشارکت بیشتر زنان و بانوان در امور اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و اقتصادی با حفظ شئونات خانواده و ارزش‌های متعالی شخصیت اسلامی زن.

از مسائل مورد نقد در امر برنامه‌ریزی اول و دوم توسعه، نداشتن رویکرد حمایت از نهاد خانواده است. اگرچه در سال‌های دهه ۶۰ و اوایل دهه ۷۰ مشکلات خانواده و آسیب‌های وارده بر آن در کشور چندان جدی به نظر نمی‌رسید، لیکن در سال‌های بعد این مسئله از مباحث اصلی فرهنگی و اجتماعی قرار گرفت و سیاست‌گذاران را غافل‌گیر کرد. هم‌راستا با ارتقاء دانش و آگاهی دختران، تهاجم وسیع فرهنگی، بحث تجمل‌گرایی و ارزشمند شدن مباحث مالی و اقتصادی در جامعه، مشکلات اقتصادی، وسعت نابرابری‌های طبقاتی، موجب گردید تا در برابر تمایل جامعه به ازدواج دختران و تشکیل خانواده، دختران جوان با کسب دانش بیشتر، خود را آماده ورود به بازار کار نمایند و از ایفای نقش‌های مادری و همسری تا سال‌ها دور بمانند. نتیجه این روند در آینده، تراکم زنان سرپرست خانوار، آسیب نهاد خانواده و مشکلات فراوانی بود که لزوم توجه سیاست‌گذاران را در برنامه‌های بعدی توسعه، طلب می‌نمود.

برنامه سوم توسعه

برنامه سوم توسعه (۱۳۸۳-۱۳۷۹) با نگرش سیاست‌گذاری مبتنی بر مشارکت بیشتر زنان در صحنه‌های اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی همراه بود، لذا نسبت به دو برنامه پیشین توجه به وضعیت بانوان به گونه‌ای روشن‌تر طرح گردید. موارد مندرج در ماده ۱۵۸ قانون برنامه سوم، به طور خاص و ویژه، موضوع زنان و ضرورت انجام اقدامات در این زمینه را به شرحی که در متن قانون آمده است، مورد توجه قرار می‌داد. از نکات اساسی در برنامه سوم توسعه مقارن شدن آن

با راه‌اندازی نهادی به عنوان «مرکز امور مشارکت زنان» بود. به استناد بند «ه» ماده ۱۵۸ قانون برنامه سوم توسعه و آیین‌نامه اجرایی آن و همچنین ماده ۵ آیین‌نامه اجرایی بند «ب» تبصره ۷ قانون بودجه سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ مرکز امور مشارکت زنان مسئول انجام امور ستادی ماده ۱۵۸ و هماهنگی با دستگاه‌های اجرایی ملی - استانی و سازمان‌های غیردولتی موضوع آیین‌نامه اخیرالذکر و ارائه گزارش بود (گزارش برنامه سوم توسعه، ۱۳۸۴: ۷).

به استناد ماده ۱۵۸ و آیین‌نامه اجرایی آن، می‌توان مفاد آن را در قالب ۷ محور کلی امور آموزشی، امور فرهنگی، امور ورزشی، اشتغال (مشارکت اقتصادی)، امور علمی و پژوهشی (مطالعات و تحقیقات در مسائل زنان)، امور حقوقی، توسعه سازمان‌های غیردولتی تقسیم نمود (همان: ۴۰).

شروع توجه به مسئله جنسیت و زن از برنامه سوم است به ویژه اینکه یک ماده مشخص (ماده ۱۵۸) به مسئله زنان اختصاص داده شد. در ماده ۱۵۸ گفته شده مرکز امور زنان ریاست جمهوری موظف است در جهت زمینه‌سازی برای ایفای نقش مناسب زنان در توسعه کشور و تقویت نهاد خانواده اقدامات لازم را انجام دهد. همچنین آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۵۸ برنامه سوم در چهار ماده به تصویب رسید که در ماده یک مرکز مشارکت زنان موظف است که به منظور ایفای نقش مناسب زنان در توسعه کشور و نهاد خانواده اقداماتی از جمله کوشش در تعریف نقش و جایگاه زنان در خانواده، سازمان‌دهی طرح‌های مطالعاتی در خصوص مسائل و نیازهای زنان، شناسایی نیازهای آموزشی دینی و فرهنگی و ورزش زنان، شناسایی نیازهای اساسی اشتغال زنان، اصلاح امور قضایی و حقوقی، تمهیدات لازم جهت تشکیل توسعه سازمان‌های غیردولتی جهت بسط و توسعه فعالیت‌های اجتماعی زنان بدون وابستگی به دولت بررسی زمینه‌های لازم فعالیت‌های اقتصادی زنان را انجام دهد (صادقی فسایی و کلهر، ۱۳۸۶: ۱۰). با تصویب قانون برنامه سوم کشور هم‌زمان با دولت اصلاحات و اجرای آن از سال ۷۹ اداره امور کشور بر مبنای برنامه سوم که تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای با برنامه‌های قبلی از حیث توجه بیشتر به امور زنان داشت آغاز شد (سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی، ۱۳۷۷: ۲۰).

لذا تلاش مرکز امور مشارکت زنان پس از لحاظ ماده ۱۵۸ در برنامه سوم توسعه، فراهم آوردن ساز و کارهایی بوده است تا کلیه نهادها و مراکز کشور به ویژه مراکز علمی و دانشگاهی در جهت بهبود این وضعیت همت گمارند.

برنامه چهارم توسعه

برنامه چهارم هم از نظر تعداد ماده‌هایی از برنامه که به زنان اختصاص دارد و هم از نقطه‌نظر رویکرد متفاوت در خصوص مبحث جنسیت مورد توجه است. صرف‌نظر از مواردی که مربوط به ارتقای جایگاه تشکیلاتی مرکز امور زنان و خانواده (مرکز امور مشارکت زنان پیشین) است و به منظور هماهنگی میان دستگاه‌های مختلف در حوزه مسائل زنان در برنامه چهارم توسعه آمده است، برخی مواد که در آن، امتیازات ویژه‌ای برای زنان لحاظ شده است، در این برنامه مورد توجه قرار می‌گیرد.

ماده ۱۱۱ برنامه چهارم توسعه، دولت را به پیگیری اهداف برنامه درباره زنان موظف می‌کند و در تبصره این ماده، کلیه دستگاه‌های اجرایی را موظف می‌نماید که تحقق اهداف برنامه را با همکاری مرکز امور مشارکت زنان دنبال نمایند.

در این برنامه بیش از ۱۰ بار به کلمه زنان اشاره شده است. در ذیل بند «د» ماده ۳۰ این قانون دولت موظف است به سازندگان بخش‌های عمومی، خصوصی و تعاونی بخش مسکن، جهت ساخت واحد مسکونی برای اقشار کم درآمد از جمله سرپرست خانوار، یارانه پرداخت کند. در ذیل ماده ۵۴ این قانون به پرداخت هزینه آموزش ضمن خدمت کارکنان به ویژه زنان تأکید شده است. ماده ۷۱ برنامه سوم درباره زنان عیناً در برنامه چهارم تکرار شده است. در ذیل ماده ۹۷ قانون افزایش مستمری ماهانه خانواده‌های نیازمند و زنان بی‌سرپرست تحت پوشش دستگاه‌های حمایتی اشاره شده است و در ماده ۱۰۲ به توانمندسازی زنان در راستای برقراری تعاملات اجتماعی لازم جهت شکل‌گیری فعالیت واحدهای تعاونی از تکالیف دولت دانسته شده است (خادمی، ۱۳۹۵).

شایان ذکر است هم‌زمان با برنامه چهارم و شروع دولت نهم، نام دفتر مشارکت زنان به مرکز امور خانواده تغییر یافت و با اهداف توسعه خانواده و حفظ کیان آن اقدامات خود را آغاز نمود.

مقایسه میان برنامه سوم توسعه و برنامه چهارم توسعه بر اساس ایده زن در توسعه و برنامه چهارم بر اساس نگرش جنسیت و توسعه، تهیه و تنظیم شده است. در ماده ۱۵۸ در برنامه سوم توسعه در بخش‌های مهم برنامه از قبیل سیاست‌های آموزش و اشتغال هیچ‌گونه تمایز قابل توجهی میان دو جنس ملاحظه نمی‌شود اما برنامه چهارم وضعیت خاصی دارد حجم مواردی از برنامه که به زنان اختصاص داده شده و همچنین رویکردهای خاصی که به مقوله زنان گردیده این برنامه را از برنامه‌های قبلی توسعه متمایز می‌کند.

در برنامه چهارم توسعه هیچ اشاره‌ای به مسئولیت دولت در زمینه ارتقای جایگاه زن در خانواده (با نقش همسری و مادری) نشده و دولت هیچ تکلیفی در زمینه ارتقای حقوق معنوی زنان ندارد، در حالی که اصل ۲۱ و اصل ۱۰ قانون اساسی بر حفظ نهاد خانواده و حقوق معنوی زنان تأکید می‌نماید. در این لایحه، عبارات «خشونت علیه زنان» «عدالت جنسیتی»، «تبعیض جنسیتی»، «رفتارهای جنسی پر خطر»، «توانمندسازی» (مواد ۱۴۳، ۱۵۵، ۱۵۸، ۱۸۰) که از اصطلاحات سند پکن است با همه ابهام‌های آن بر عبارت «حقوق معنوی» مصرح در قانون اساسی اولویت پیدا کرده است (احمدی، ۱۳۸۵: ۱۴۵، به نقل از مهرخانه).

بند ج ماده ۱۱۱، در برنامه چهارم توسعه، به رفع خشونت علیه زنان تأکید می‌ورزد؛ این در حالی است که عبارت «خشونت علیه زنان» مطابق تعریف اسناد سازمان ملل و شاخص‌های ارائه شده توسط آن، با دیدگاه‌های اسلامی در مواردی بعضاً مغایرت دارد (احمدی، ۱۳۸۵: ۱۴۵، به نقل از مهرخانه). از طرف دیگر تقلیل مشکلات زنان به صرف بحث خشونت، بیانگر نگاهی تقلیل‌گرایانه و طفره رفتن از مسائل اساسی‌تری است که موجب خشونت نیز علیه زنان می‌گردد. برنامه‌ریزان حکومتی در تعیین اولویت‌ها جهت رسیدگی به مشکلات بانوان باید توجه ویژه‌ای به وضعیت موجود آنان و آمار و ارقام برآمده از فضای داخلی نظام داشته باشند. التیام دردهایی از جامعه زنان به توصیه نظام بین‌الملل که اصولاً در بُعد ملی و در واقعیت امر، جراحت نمی‌باشد، نه تنها زخم‌های واقعی ایشان را مداوا نمی‌کند، بلکه موجب گمراهی اذهان عمومی از مسائل اصلی این قشر خواهد شد و ظلم مضاعفی به جامعه زنان می‌باشد.

آنچه در برنامه سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر بی‌طرفی جنسی در برنامه‌ریزی مورد توجه سیاست‌گذار بوده است، در برنامه چهارم توسعه به سمت حساسیت جنسیتی و

سیاست تبعیض مثبت حرکت نموده و برخی از ماده‌های مربوط به بحث زنان و خانواده در این برنامه، از سند پکن گرفته شده است (احمدی؛ ۱۳۸۵: ۱۴۴، به نقل از مهرخانه). بازخوانی مجدد بند ۱۱۱ و مقایسه آن با بند «الف» ماده ۱۵۸ برنامه توسعه، گویای آن است که مهم‌ترین دغدغه در برنامه چهارم توسعه موضوع اشتغال زنان و ارتقاء جایگاه اقتصادی زنان در جامعه است و اگر سخن از اصلاح نگرش‌های عمومی نسبت به زنان است، این اصلاح نگرش، به قرینه عبارات مکرر این بند، ناظر به تصدی مناصب اقتصادی و فرصت‌های اشتغال است، این در حالی است که در بند «الف» ماده ۱۵۸ برنامه سوم، بر نیازهای آموزشی و فرهنگی - ورزشی خاص با بهره‌گیری از اصول و مبانی اسلامی تأکید شده است (حورا، ۱۳۸۴: ۴-۵، به نقل از مهرخانه).

برنامه پنجم توسعه

مسائل زنان و خانواده در برنامه پنجم توسعه در قالب تدوین برنامه جامع توسعه امور زنان و خانواده عنوان گردید.

نکته مهمی که در این سند جامع مورد توجه قرار گرفته است تلاش برای تدوین برنامه‌های کاربردی و اجرایی به منظور تعریف برنامه‌ها و اقدامات اساسی کشور در حوزه زنان و خانواده و تعیین شرح وظایف و تکالیف دستگاه‌های اجرایی در این حوزه می‌باشد. در متن ماده ۲۳۰ برنامه پنجم توسعه، ۱۴ محور اصلی برای تدوین برنامه جامع، پیش‌بینی شده است. این موضوعات ۱۴ گانه با توجه به مقتضیات و محدودیت‌های یک برنامه پنج‌ساله و همچنین چالش‌ها و مسائل شناسایی شده در مقطع زمانی تصویب برنامه پنجم تعیین شده است.

موضوعات سیاستی ماده ۲۳۰ برنامه پنجم تلاش دارد با رویکردی خانواده‌محور، مشکلات اساسی مرتبط با حوزه زنان را در یک برنامه پنج‌ساله مورد توجه قرار دهد و در نتیجه برخی حوزه‌ها در سرفصل‌های اصلی این ماده مورد تأکید قرار نگرفته است.

ماده ۲۲۷- دولت نسبت به تهیه و تدوین «سند ملی امنیت بانوان و کودکان در روابط اجتماعی» با مشارکت و برنامه‌ریزی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، قوه قضائیه،

سازمان بهزیستی کشور، شهرداری، وزارت کشور، شورای عالی استان‌ها، مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، وزارتخانه‌های بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و کار و امور اجتماعی توسط دولت در طول سال‌های برنامه اقدام قانونی به عمل آورد.

ماده ۲۳۰- دولت با همکاری سازمان‌ها و دستگاه‌های ذی‌ربط از جمله مرکز امور زنان و خانواده با هدف تقویت نهاد خانواده و جایگاه زنان در عرصه‌های اجتماعی و استیفاء حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه زمینه‌ها با تدوین و تصویب «برنامه جامع توسعه امور زنان و خانواده» مشتمل بر محورهای تحکیم بنیان خانواده، بازنگری قوانین و مقررات مربوطه، پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، توسعه و سامان‌دهی امور اقتصادی- معیشتی با اولویت سامان‌دهی مشاغل خانگی برای زنان سرپرست خانوار و زنان بد سرپرست، تأمین اجتماعی، اوقات فراغت، پژوهش، گسترش فرهنگ عفاف و حجاب، ارتقاء سلامت، توسعه توانایی‌های سازمان‌های مردم‌نهاد، ارتقاء توانمندی‌های زنان مدیر و نخبه، توسعه تعاملات بین‌المللی، تعمیق باورهای دینی و اصلاح ساختار اداری تشکیلاتی زنان و خانواده اقدام قانونی نماید.

ماده ۲۳۰ و ماده ۲۲۷ این برنامه حوزه‌های مهمی از مسائل مرتبط با زنان را مد نظر قرار دارد و یکی از نکات برجسته در این برنامه توجه به این مطلب است که اگرچه برنامه پنجم توسعه بر خلاف برنامه‌های گذشته به یک ماده واحد در ارتباط با مسائل زنان اکتفا نمود و برای تحقق و خروج از کلیت ماده ۲۳۰ به تدوین و نگارش سند جامع توسعه پرداخت اما در نهایت به سرنوشتی مانند دیگر مواد تنظیم شده در برنامه‌های توسعه دچار گردید و در عرصه عملیاتی شدن نتوانست به سرانجام برسد و آسیب همیشگی برنامه‌های توسعه (که اگر در حین اجرا با تغییر و تحولات دولتی و انتقال قدرت در دولت مواجه گردند به یک تغییر پارادایم اساسی دچار می‌گردند) شامل این برنامه نیز گردید. برای نمونه سند امنیت زن و کودک، بیمه زنان خانه‌دار از جمله این موارد محسوب می‌گردد.

علاوه بر اینکه این برنامه در تحقق مواد مرتبط با حوزه زنان و خانواده در عرصه عملیاتی محقق نگشته و در کشاکش تغییر دولت مورد غفلت و کم توجهی قرار گرفت اما این ایراد بزرگ و اساسی در نسبت این برنامه با برنامه چهارم توسعه نیز وارد می‌باشد و برخلاف برنامه چهارم توسعه که با رویکرد جنسیتی تمامی مسائل مرتبط به زنان را تدوین نموده بود و ملاک

تنظیم تمامی مواد و برنامه‌ها توجه به این مسئله بود اما برنامه پنجم موضوع خانواده را محور قرار داد که پرداختن به این موضوع منجر به پررنگ شدن این اختلاف دیدگاه گردید که آیا ملاک در تنظیم برنامه‌های بلندمدت مانند برنامه‌های توسعه باید متمرکز بر موضوع زن به عنوان یک سوژه مستقل باشد یا توجه به مسئله زن باید ناظر بر نقش‌های خانوادگی وی باشد. از سوی دیگر اگرچه به نظر می‌رسد تنظیم سند جامع توسعه جهت تحقق ماده ۲۳۰ در ابهام‌زدایی از کم و کیف ماده مذکور می‌کاهد اما در بررسی سند مربوطه نحوه کاربردی و اجرایی شدن کماکان از شفافیت لازم برخوردار نیست و از سویی محتوای سند مربوطه بسیار فراتر از یک ماده در برنامه توسعه بوده و در صورت تحقق نیازمند سازمان و ساز و کارهای اختصاصی خود می‌باشد و نمی‌توان یک معاونت صرف را مسئول تحقق این سند مهم دانست و لذا تبدیل یک ماده به یک سند راهبردی همخوانی و هماهنگی منطقی و معقولی نداشته اگرچه محتوای سند جامع توسعه و هدف‌گذاری که در این سند صورت پذیرفته است ارزشمند و قابل تأمل می‌باشد.

در برنامه‌های اول و دوم توسعه در محور زنان، افزایش سطح سواد عمومی زنان، ارتقای سلامت آنان و برنامه‌های اوقات فراغت و تربیت بدنی زنان مورد توجه بوده است و در برنامه سوم یکی از مواد برنامه، مختص توسعه مشارکت‌های فرهنگی اجتماعی زنان در نظر گرفته شده بود. در برنامه چهارم توسعه نیز علی‌رغم درک ضرورت توجه به مسائل زنان و خانواده و گنجاندن پاره‌ای مباحث در این خصوص، محورهای مهمی نیز مغفول واقع شده است.

از مشکلات ساختاری برنامه‌های توسعه در ارتقاء وضعیت زنان فقدان یک هدف‌گذاری مناسب جهت تعیین وضعیت آرمانی زنان است. این امر موجب گشته است تا در طی چهار برنامه توسعه، یک سیاست‌گذاری پله‌ای جهت ارتقاء وضعیت زنان در نظر گرفته نشود. این در حالی است که یک نظام مرحله‌ای و زنجیروار در برنامه‌های توسعه می‌تواند گام به گام وضعیت زنان را در فرآیند توسعه با تبدیل وضعیت به مرحله‌ای بالاتر تکامل بخشد (زعفرانچی، ۱۳۸۵).

وضع‌شناسی زنان در حوزه اجرا؛ وضعیت اجتماعی در دولت‌ها

در بررسی وضعیت اجتماعی زنان در دولت‌های پس از انقلاب شاهد روی کاری آمدن یازده دولت هستیم که چهار رئیس‌جمهور در بازه ۸ ساله فعالیت کردند. با توجه به اینکه در دهه اول انقلاب اسلامی به علت شرایط خاص تاریخی، سیاسی و اجتماعی کشور در دوران بعد از انقلاب و شرایط جنگ حوزه زنان به صورت اختصاصی و مجزا منفک نشده بود. لذا تحلیل فوق بر اساس داده‌های ثبت شده است.

تحلیل عملکرد دولت پنجم و ششم در حوزه زنان

دولت هاشمی رفسنجانی به واسطه منویات خود دولتمردان و تحلیل و بررسی‌های کارشناسان و صاحب‌نظران در تاریخ تحولات ایران به عنوان دولت سازندگی نام‌گذاری گردیده است. بدین معنا که اولاً خود رئیس‌جمهور، بر اساس رویکرد حاکم بر برنامه‌های مد نظرش عنوان نمود که به دنبال تحقق سازندگی و توسعه اقتصادی در کشور می‌باشد و ثانیاً کارشناسان و صاحب‌نظران نیز با تحلیل عملکرد دولت به وجه قالب توسعه اقتصادی در دولت هاشمی اشاره نموده‌اند. در این دوران، مهم‌ترین مسئله اجتماعی رشد و سازندگی بود (حسین‌زاده، ۱۳۸۶: ۱۷۵) که همسو با جریان مدرنیزاسیون پیش می‌رفت. توجه به شاخص‌های توسعه‌یافتگی منطبق با رویکردهای مدرن از اولویت‌های اقدام و عمل دولت محسوب می‌گردید که در این میان، مشوق برنامه‌های توسعه‌یافتگی برای کشورهای جهان سوم و ایران، عمدتاً صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی بودند. تکیه اصلی این دو نهاد بر آزاد کردن نرخ ارز و قیمت‌های داخلی، فعال کردن ساختار بازار، تقلیل یا حذف یارانه‌ها، آزادی واردات و صادرات، برداشتن موانع گمرکی و کم کردن حضور دولت در اقتصاد است (دادگر، ۱۳۸۲: ۱۵۱) و دولت هاشمی تمرکز خود را بر تحقق این برنامه‌ها قرار داده بود. سیاست کلی دولت، بر محور «حرکت به سوی جامعه باز (از بُعد فرهنگی)، انعطاف‌پذیری در مورد الگوهای سنتی - مذهبی، استفاده از افراد متخصص و روش‌های جدید به جای روش‌های قدیمی (که در ۸ سال گذشته موفق به نظر نمی‌رسید) و کاهش کنترل دولت بر اقتصاد قرار داشت» (رایت، ۱۳۸۲: ۴۹).

برای ارزیابی عملکرد دولت پنجم و ششم هیچ داده مکتوبی در حوزه زنان وجود ندارد که این امر به علت جایگاه حداقلی آن در حد دفتر زنان ریاست جمهوری بسیار مشهود است. در امور اجرایی عملکرد دولت به ویژه در سوادآموزی، آموزش و پرورش، تحصیلات عالی، ... دستاوردها برابر با شاخص‌های برنامه دوم بوده است. نکته قابل توجه در بخش بهداشت تأکید و اولویت‌گذاری بر زنان روستایی بوده که بیش از ۸۰ درصد جمعیت روستایی تحت پوشش ارائه خدمات بهداشت درمانی قرار گرفتند از دیگر برنامه‌ها استفاده از داوطلبان زن در حاشیه شهرها و مناطق محروم شهری است که بعد از آموزش وظیفه ایجاد ارتباط با ۵۰ خانوار با مراکز بهداشتی و درمانی شهری می‌شوند که کارشان آموزش بهداشت، نظارت بر واکسیناسیون کودکان، آموزش نحوه تغذیه صحیح و آموزش بهداشت محیط‌زیست است. در حوزه اشتغال و در بخش دولتی ایجاد اداره کل ترویج فعالیت‌های زنان روستایی، تشکل‌های غیردولتی زنان روستایی در قالب تعاونی‌های زنان روستایی، باشگاه دختران روستایی و کانون مددکاران ترویجی زن از اهم آنها بوده است. ۵۳ تعاونی روستایی زنان، ۱۰۵ باشگاه دختران روستایی، ۲ هزار زن مددکار ترویج جهت آموزش ۱۵۰ هزار زن روستایی در زمینه‌های مختلف، اشتغال ۱۷۰ کارشناس روستایی در کلیه استان‌ها و شهرستان‌ها، تشکیل گروه مطالعات زنان در وزارت کشاورزی، تأسیس ۲۶ شبکه تولیدی پوشاک در صنایع دستی در سراسر کشور، از این موارد است.

در این دوران در حوزه زنان، در فضای مشارکت سیاسی و اجتماعی، گروه و تشکل‌های فعال و مختص به امور زنان در حداقل ممکن قرار داشت، بعد از اتمام بحران‌های داخلی و خارجی کشور که در آن زنان در قالب بسیج توده‌ای فعالیت می‌نمودند، در دوران سازندگی با تثبیت ساختار دولتی منسجم که زمام امور را به صورت متمرکز در دست داشت، جامعه زنان فعال در عرصه اجتماعی در حداقل ممکن قرار داشتند. طیفی از گروه‌های فعال زنان نیز، مانند زنان جبهه انقلاب اسلامی و نشریاتی مانند پیام‌هاجر در حوزه سیاسی و عمومی فعالیت می‌نمودند و به طور خاص بر مسئله زنان تمرکز نداشتند. این وضعیت اجتماعی در حوزه زنان به علت نبود ساختار مشخص در دولت جدید، کماکان وجود داشت تا جایی که زهرا شجاعی در توصیف این

دوران می‌گوید: «زمان کنفرانس جهانی پکن در سال ۱۳۷۴ ما هیچ گزارش مستندی از وضعیت سازمان‌های غیردولتی زنان برای ارائه در بخش غیردولتی کنفرانس نداشتیم. برخی تشکله‌ها مانند خیریه کهریزک و برخی حوزه‌های علمیه مانند مکتب نجس در مشهد که مرحوم خانم طاهایی مسئول آن بودند، مشغول به فعالیت بودند، اما هیچ گزارشی از بخش غیردولتی وجود نداشت، لذا شورای هماهنگی سازمان غیردولتی به ریاست خانم دکتر ابتکار تشکیل شد و در نهایت در سال ۷۶، ۵۵ سازمان غیردولتی زنان در ایران ثبت شد که ترکیبی از سازمان‌های مختلف حقوقی، فرهنگی-اجتماعی و ... بودند؛ ۲۸ شرکت اجتماعی، ۱۹ شرکت خیریه و ۲۰ شرکت تخصصی صنفی بودند» (مهرخانه، ۱۳۹۱). لذا در دولت هاشمی وضعیت اجتماعی زنان در عرصه عمومی به صورت فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد تا اواخر دوران وی کم‌رنگ بود.

تحلیل عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه زنان

دولت هشتم با شعار «توسعه سیاسی و آزادی مدنی» سکان اداره امور کشور را در دست گرفت. مطابق با تحلیل‌های تاریخی و جریان‌شناسی‌های سیاسی دولت هفتم و هشتم با رویکرد سیاسی اصلاح‌طلب و چپ شناخته شده است. شکل‌گیری دولت اصلاح‌طلب به نوعی محقق‌کننده نظریه توسعه سیاسی در قالب کلی مدرنیزاسیون بود (فوزی، ۱۳۸۵).

دوره چهارساله ریاست جمهوری خاتمی را می‌توان از نظر سیاسی و فرهنگی متفاوت از گذشته ارزیابی کرد. این دوره به دلیل طرح شعارهای جامعه مدنی، قانون‌گرایی، مردم‌سالاری و پاسخگویی دولت، دوره اصلاحات نام گرفت (ابراهیمی، مجله زنان، شماره ۷۶: ۲۶). در عرصه رویدادهای اجتماعی در دوران اصلاحات، شاهد حجم بالایی از رویدادهای تنش‌زا در کشور هستیم که متأثر از گفتمان آزادی و اصلاحات نشئت گرفته است.

در عرصه رویدادهای مرتبط با حوزه زنان نیز متأثر از فضای سیاسی و اجتماعی حاکم بر کشور، مسائل و رویدادهای این حوزه رقم می‌خورد. حاکمیت رویکرد و شعار اصلاحات، در حوزه زنان در عرصه‌های مختلفی خود را نشان می‌داد. نوع ارتباط و تعامل با محافل بین‌المللی، از جمله این موارد است. برای نمونه یکی از رویدادهای مهم در این ایام شرکت در اجلاس‌ها و

کنفرانس‌های بین‌المللی بود که شرکت در کنفرانس برلین یکی از مهم‌ترین رویدادهای تنش‌زا در این دوران بود (مجله زنان، ۱۳۷۹: ۶۰). در دوران اصلاحات، حجم بالایی از مشارکت زنان در سطوح اجتماعی در قالب جریان‌های روشنفکری، اپوزسیون، فمینیستی، سازمان‌های مردم‌نهاد رقم می‌خورد و زنان نیز در فضای حاکم بر دوران اصلاحات زیست اجتماعی می‌نمایند.

در این فضا، دفتر امور مشارکت زنان ریاست جمهوری در دولت هشتم متولی امور زنان کشور قرار گرفت و رئیس این دفتر در جایگاه مشاور رئیس‌جمهور در امور زنان قرار داشت. چشم‌انداز و هدف‌گذاری دفتر امور مشارکت زنان در مسیر سیاست‌های کلان دولت هشتم قرار داشت. محوریت توسعه سیاسی و اهتمام در تحقق شعار آزادی‌های سیاسی و توسعه‌ی سیاسی و اعتقاد به گسترش و ترویج روابط بین‌المللی با کشورهای غربی در دفتر امور مشارکت زنان ریاست جمهوری نیز دنبال می‌گشت. اما توصیف و تبیین دقیق عملکرد این دفتر در امور زنان مسئله مهمی است که سواً از شعارهای مطرح باید مورد بررسی قرار گیرد. در رابطه با عملکرد دولت هفتم و هشتم، داده‌های پژوهش حاضر متکی بر گزارش‌ها و مستندات است که خود دولت در قالب کتب، مقالات و پژوهش‌هایی ارائه نموده است، لذا راست آزمایی آنها چندان امکان‌پذیر نمی‌باشد در بررسی داده‌های موجود در ارتباط با گزارش عملکرد دولت در یک تقسیم‌بندی می‌توان تمامی عملکردها و اقدامات را در تقسیم‌بندی ذیل قرار داد:

- مصوبات (مجموعه مصوبات در هیئت دولت که شأن اجرایی و ابلاغی پیدا می‌نماید).

- همایش‌ها

- دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی

- طرح‌های پژوهشی

- اقدامات اجرایی

- اقدامات متفرقه

سرفصل‌های حاصل شده بر اساس محتوای قالب عملکردها تنظیم گردیده است که با توجه به مسئله مورد بررسی در سه حوزه آموزش، مشارکت سیاسی اجتماعی و اشتغال که مبین

وضعیت اجتماعی زنان می‌باشد، احصاء گردیده است که به صورت تفکیکی به هر کدام پرداخته می‌شود.

عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه آموزش

جدول ۱۵) عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه آموزش

عملکرد دولت در حوزه آموزش	
مصوبه	همایش
	کارگاه
	کارگاه
	طرح پژوهشی

<ul style="list-style-type: none">- تداوم طراحی و تدوین پودمان‌های آموزشی به منظور توانمندسازی زنان- پودمان آموزشی اقتصاد خانواده- پودمان آموزشی مدیریت علمی خانواده- پودمان آموزشی حقوق زنان در خانواده- پودمان آموزشی مهارت‌های زندگی- تحلیل و بررسی کیفیت برنامه‌ریزی درسی و آموزش رسمی کشور با توجه به نیازهای زنان و ضرورت ایفای نقش مؤثر در توسعه کشور	
<ul style="list-style-type: none">- پوشش کامل تحصیلی دختران واجب‌التعلیم با همکاری آموزش و پرورش- کارآموزی دختران بازمانده از تحصیل با همکاری آموزش و پرورش سال ۸۱- تنوع‌بخشی رشته‌های فنی حرفه‌ای دختران ۸۱- توسعه آموزش‌های فنی حرفه‌ای و دختران در سطح کشور- تقویت کتابخانه‌های دانشگاه‌ها از طریق ارائه کتب و نشریات ویژه زنان- علامه طباطبایی- شهید بهشتی- الزهرا- علوم اجتماعی تهران- پروژه‌نویسی سال ۸۱- بودجه‌ریزی سال ۸۲- سامان‌دهی آموزش عشایر کوچ رو در ۱۰ استان ۸۲- حضور فعال و مؤثر زنان ایرانی در مجامع بین‌المللی سال ۸۱ تا ۸۳	<p>اقدام اجرایی</p>

(مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری، ۱۳۸۳ و ۱۳۸۴)

در حوزه آموزش زنان مصوبه و همایشی برگزار نگردیده و کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی برگزار شده بیشتر به دنبال تحقق مبانی آموزشی مرتبط با مفهوم برابری جنسیتی و حقوق زنان منطبق با عرصه بین‌المللی و مبانی دانشی و بینشی غرب در خصوص حقوق زن بوده‌اند. البته در مواردی نیز به صورت محدود به مسائل ازدواج زنان نیز پرداخته شده است. طرح‌های آموزشی نیز از هدفمندی و سیر مشخصی تبعیت ننموده و بیشتر به صورت موضوعات متفرقه دنبال شدند. محور اصلی اقدامات آموزشی زنان نیز بر ارتقای تحصیلی دختران قرار داشته است.

عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه اشتغال

جدول ۱۶) عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه اشتغال

	مصوبه
<p>نشست زن و توسعه کنفرانس با عنوان «زنان ستون توسعه» در تونس ۸۰ کنفرانس زنان، سیاست و نقش زنان در توسعه ۸۱ قطر کنفرانس بین‌المللی زنان عرب، فرصت‌های تجاری، زندگی عمومی ۸۲ لندن اولین نشست کمیته زنان کمیسیون اقتصادی و اجتماعی غرب آسیا ۸۲ بیروت اجلاس عالی رتبه بین‌الدولی منطقه آسیا-اقیانوسیه برای بررسی چگونگی اجرای اسناد پکن و پکن+۵ سال ۸۳ بانگوگ دومین کنفرانس وزرا و نمایندگان مجلس با موضوع جمعیت، توسعه و باروری سال ۸۳ استرالیا اجلاس وزرای جنبش عدم تعهد برای پیشرفت زنان سال ۸۴ مالزی</p>	همایش
	کارگاه
<p>طرح ارتقاء جایگاه زنان در نظام مدیریت دولتی کشور شناسایی و تبیین وضعیت موجود اشتغال زنان در بخش‌های دولتی بررسی سازوکارهای مناسب در ایجاد فرصت‌های اشتغال زنان در بخش‌های دولتی بررسی موانع و تنگناهای اشتغال زنان در بخش دولتی ارائه الگوی مطلوب اشتغال زنان در بخش دولتی تخمین وضعیت بازار کار زنان در دهه آینده بررسی وضعیت اشتغال زنان در بخش غیردولتی و علل مشکلات درون سازمانی مؤثر بر آن بررسی مسائل فردی، خانوادگی و روان‌شناختی زنان شاغل در مراکز غیردولتی شهر تهران بررسی رابطه بین شرایط عینی و ذهنی کار بر رضایت شغلی در بخش خدمات غیردولتی موانع و مشکلات اجتماعی زنان شاغل در بخش‌های غیردولتی شناسایی وضعیت زنان سرپرست خانوار تحت پوشش سازمان‌های حمایتی شناسایی وضعیت زنان سرپرست خانوار شاغل در دستگاه‌های دولتی حضور زنان در بازار مالی: سیستم بانکی بررسی نظام مطلوب به‌کارگیری کارکنان زن در مشاغل موجود سازمان‌ها و مراکز صنایع دفاعی و تابعه وزارت دفاع بررسی موانع و مشکلات موجود اشتغال زنان در بخش‌های دولتی و ارائه سازوکارهای مناسب در ایجاد فرصت‌های اشتغال در سطح ملی محاسبه ارزش کار خانگی زن ارائه راهکارهای مناسب برای پرورش خلاقیت زنان شاغل در بخش‌های دولتی (در سطح ملی) - بررسی تعارض نقش‌های دوگانه زنان در خانه و اجتماعی و ارائه راهکارهای مناسب</p>	طرح پژوهشی

تقدیر از مدیران ارشد فرصت ساز
گسترش سازمان‌های غیردولتی

- تقویت تشکل‌های اقتصادی زنان روستایی ۸۰
- توسعه کارآفرینی زنان روستایی
- توسعه فعالیت‌های اقتصادی با تأکید بر گروه‌های محروم و زنان سرپرست خانوار
- بازاریابی تولیدات تعاونی‌های زنان از طریق غرفه‌های فصلی ۸۰ و ۸۳
- حمایت و تقویت تعاونی‌ها ۸۰ و ۸۳ (توسعه کمی)
- برگزاری نمایشگاه تولیدات تعاونی‌های زنان ۸۰
- سازمان‌دهی زنان شاغل در صنایع دستی ۸۱
- ترویج کارآفرینی و توان‌افزایی زنان
- برقراری ارتباط و تبادل تجربیات در زمینه تولید و بسته‌بندی
- آموزش بازاریابی و مدیریت به مدیران زن در تعاونی‌های زنان
- ایجاد اتحادیه مرکزی تعاونی‌های زنان
- تقویت تعاونی‌های زنان روستایی
- تأسیس مؤسسات اعتباری خرد در ۵ استان

بیمه اجتماعی زنان خانه‌دار ۸۱

اجرای پروژه‌های مشترک با صندوق جمعیت ملل متحد
اجرای طرح جامع جمعیت و توسعه

در اشتغال زنان نیز دفتر امور مشارکت زنان مصوبه‌ای نداشته و کارگاهی و دوره‌ای برگزار نشده است. طرح‌های پژوهشی نیز به دنبال بررسی اشتغال زنان در وجوه مختلف و با تمرکز بیشتری به وضعیت اشتغال زنان بی‌سرپرست قرار داشته و اقدامات اجرایی نیز معطوف به گسترش سازمان‌های غیردولتی در سطوح کارآفرینی روستایی و تعاونی‌های خرد (صنایع دستی) و نیز انجام برخی اقدامات منطبق با محورهای فعالیت‌های صندوق جمعیت بین‌الملل بوده است. در کل عملکرد دفتر امور مشارکت زنان ریاست جمهوری در دولت اصلاحات به دنبال گسترش و تحقق گفتمان زن و توسعه با توجه به استانداردهای بین‌المللی بوده که در این مسیر نیز با پررنگ نمودن مفاهیمی مانند برابری جنسیتی، حقوق زنان، نقش زنان در توسعه و اشتغال زنان سعی در ایجاد و گسترش گفتمان مد نظر خود داشتند اما در این میان مستندات اقدامات

اجرای این نهاد حاکی از این است که اساساً عملکردی ساختاری و اصولی که بتواند اقدامات مهم و کلیدی را در تغییر وضعیت زنان کشور ایجاد نماید، صورت نپذیرفته است که یکی از علل این امر به رویکرد فکری غالب بر دفتر باز می‌گردد که در آن شتاب‌زدگی زیادی در همسان‌سازی وضعیت زنان کشور (در حوزه‌هایی مانند برابری جنسیتی، حقوق زنان، خشونت علیه زنان و ...) با نهادهای بین‌المللی بدون شناخت دقیق و عمیق وضعیت اجتماعی زنان باز می‌گردد و در این شرایط آنچه به عنوان کارنامه عملکرد امور زنان نشر می‌یابد فاقد هر نوع سیاست و اقدام ساختاری و اصولی است که به واسطه آن بتوان وضعیت اجتماعی زنان کشور را بهبود داد. از سوی دیگر قرائت‌گزینی و تک‌بعدی از وضعیت اجتماعی زنان وجود داشته که در آن همه وضعیت اجتماعی زنان در مسئله «اشتغال» خلاصه شده و حوزه آموزش و مشارکت نیز متأثر از حوزه اشتغال و به‌نوعی در خدمت زمینه‌سازی در مسیر تحقق اشتغال زنان قرار داشته‌اند حال آنکه در خود حوزه اشتغال نیز چشم‌انداز مطلوب و روشنی پیش روی مجریان نبوده و ثمره و نتیجه عملکرد دولت در این حوزه نیز افزایش کمی زنان در مشاغل ثانویه می‌باشد. از سوی دیگر شأنیت نهادی مانند دفتر امور مشارکت زنان در حد برگزاری همایش و کارگاه و طرح پژوهشی نبوده و با این نوع اقدامات نمی‌توان عملکرد خاص و شاخصی را رقم زد. دفتر امور مشارکت زنان به عنوان متولی اجرایی امور زنان در دولت هشتم، چه در محتوا و چه در شکل، بنای درستی را پی‌ریزی نکرد.

و با گره خوردن به رویکردهای سیاسی موجود در هدف‌گذاری و اجرا دستخوش قرائت‌های سطحی و فاصله‌مند از وضعیت اجتماعی حقیقی زنان شد. نگاه به زن به عنوان سوژه مستقل و کم‌توجهی به نقش‌های اختصاصی و فضای زیستی وی و گره زدن مسائل بومی زنان با مسائل زنان در عرصه بین‌الملل و کم‌توجهی به مبانی دینی و ارزشی و استفاده از ظرفیت‌های نهفته در این مبانی، جزو نقاط ضعف برجسته دفتر امور مشارکت زنان در دولت اصلاحات می‌باشد.

عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی
(جدول ۱۷) عملکرد دولت هفتم و هشتم در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی

عملکرد دولت در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی	
مصوبه	تصویب اجرای برنامه توسعه مشارکت‌های اجتماعی و فرهنگی زنان
همایش	<p>همایش مشارکت سیاسی زنان در کشورهای اسلامی مهر ۸۱</p> <p>کنفرانس بین‌المللی زنان ایران: تحولات و توانمندی‌ها در منظر بین‌الملل؛ اکران فیلم ۲۰ دقیقه‌ای از وضعیت پیشرفت زنان در ج.ا.ا به ۵ زبان زنده دنیا</p> <p>اجلاس کمیسیون مقام زن در سال‌های ۸۰ و ۸۱ و ۸۳ پکن</p> <p>کنفرانس آینده سیاسی زنان در کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس ۸۰ کویت</p> <p>کنفرانس زنان، سیاست و نقش زنان در توسعه ۸۱ قطر</p> <p>کنفرانس نقش زنان در دموکراتیزه کردن جوامع در کشورهای آسیای میانه و منطقه ۸۱ تاجیکستان</p> <p>سفر مطالعاتی با موضوع جنسیت و خشونت ۸۳ ایتالیا</p> <p>دومین کنفرانس وزرا و نمایندگان مجلس با موضوع جمعیت، توسعه و باروری سال ۸۳ استرالیا</p> <p>اجلاس وزرای جنبش عدم تعهد برای پیشرفت زنان سال ۸۴ مالزی</p> <p>کنفرانس بین‌المللی تمدن‌های اروپایی اسلامی توانمندسازی زنان بروکسل ۸۱</p> <p>شرکت در سمینار با عنوان «دنیا در صلح» تهران ۸۲</p>
کارگاه	<p>کارگاه زنان و بررسی جریان‌های فکری ایران و جهان اسلام معاصر</p> <p>دوره آموزشی نهادینه‌سازی برابری جنسیتی ۸۲ مالزی</p> <p>ارتقا نقش و جایگاه زنان در سازمان کنفرانس اسلامی OIC</p> <p>تبیین نقش زنان در گفتگوی تمدن‌ها</p> <p>مشارکت در کنگره زن، ورزش، گفتگوی تمدن‌ها</p> <p>اعلام نظر در اعلامیه دهلی‌نو (گفتگوی تمدن‌ها در جستجوی چشم‌اندازهای نو)</p>
طرح پژوهشی	<p>شناسایی شاخص‌ها و مؤلفه‌های مشارکت زنان در ابعاد سیاسی و اقتصادی در سطح ملی</p> <p>مشارکت اجتماعی زنان</p> <p>مشارکت سیاسی زنان و عوامل مؤثر بر آن</p> <p>یافتن مکانیسم‌هایی برای افزایش مشارکت زنان در ابعاد سیاسی و اقتصادی در سطح ملی</p> <p>ارائه الگوی مطلوب مشارکت زنان در ابعاد سیاسی و اقتصادی و راه‌های نیل به آن</p> <p>مسائل، موانع و راهبردهای مشارکت زنان در نهادهای مستقل مدنی ایران</p> <p>برآورد میزان و علل و عوامل مؤثر در بروز پدیده خشونت خانگی علیه زنان (زوج علیه زوجه)</p> <p>بررسی مقایسه‌ای آماری مطالبات زنان با عملکرد روزنامه‌ها</p> <p>طرح نقش مشارکت زنان در توسعه کشورهای اسلامی</p>
اقدام اجرایی	<p>امضا سند با تونس با تأکید بر نقش زنان در گفتگوی تمدن‌ها</p> <p>امضای بیانیه با کشور یونان با تأکید بر نقش زنان در گفتگوی تمدن‌ها</p> <p>انجام اقداماتی برای الحاق به کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان CED RW</p> <p>تربیت ۳۰۰ مدیر زن</p>

(مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری، ۱۳۸۳ و ۱۳۸۴)

عملکرد دولت اصلاحات در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان در سطح مصوبات که بالاترین رده و مرتبه اجرایی محسوب می‌گردد تنها یک مصوبه داشته است: «تصویب اجرای برنامه توسعه مشارکت‌های اجتماعی و فرهنگی زنان»

در همایش‌های برگزار شده محتوای اصلی بر محور کم و کیف «حقوق زنان بر مبنای حقوق زنان در عرصه بین‌الملل و مباحث مرتبط با توسعه» قرار داشته است. کارگاه‌ها و دوره‌های برگزار شده در این دوران در دو قالب ترویجی و آموزشی قرار داشته است که اکثر آنها بیشتر به دنبال ترویج ادبیات نظری و اهداف مد نظر دفتر بودند و رویکرد آموزشی که فراتر از دانش‌افزایی نظری در خصوص مباحث مرتبط با مشارکت زنان به مهارت‌افزایی این قشر در تحقق مشارکت بپردازد، بسیار کم‌رنگ‌تر بوده است. این تک‌بعدی‌نگری در طرح‌های پژوهشی نیز به چشم می‌خورد و قالب طرح‌های انجام شده به صورت ایجابی به دنبال گفتمان‌سازی نظری از مفهوم مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان بوده و نگاه عمیق، آسیب‌شناسانه و مسئله‌مند در این پژوهش‌ها وجود ندارد. اقدامات اجرایی نیز صرف امضای اسناد و تفاهم‌نامه‌های همکاری نبوده و در گزارش عملکرد این دفتر اقدام اجرایی مشخص و مستندی که به حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان اشاره داشته باشد مشاهده نمی‌شود.

تحلیل عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه زنان

انتخابات نهمین دوره ریاست جمهوری با روی کار آمدن دولت احمدی‌نژاد نمایان‌کننده تغییر و تحولی اساسی در کشور بود. در مبنای نظری و عملی فاصله عمیقی میان دولت اصلاحات و عدالت وجود داشت و دولت مهرورزی و عدالت رسالت خود را در تقابل با دولت قبل در حوزه‌های مختلف تعریف نموده بود. در کل جهت‌گیری عمده مواضع احمدی‌نژاد، حول محورهایی چون، عدالت، خودباوری، دین‌مداری، تحول‌گرایی، مبارزه با فساد، تمرکزگرایی، مبارزه با رفاه‌طلبی و تجمل‌گرایی مدیران، توجه به قشرهای محروم و مستضعف و حاشیه‌نشینان بود (دارابی، ۱۳۸۸: ۳۱۸). از نظر سیاسی، چهار سال اول دولت احمدی‌نژاد با برخی اختلاف‌های دولت و مجلس و همچنین انتقادات شدید اصلاح‌طلبان به وضعیت اداره کشور توسط احمدی‌نژاد همراه بود با این حال وی توانست در انتخابات دور دوم نیز پیروز

گردد. منتهی، دوره دوم احمدی‌نژاد از بسیاری از جهات با دوره اول متفاوت بود. احمدی‌نژاد با طرح ایده‌های گسترده‌تر مبتنی بر ضرورت‌های اعتقادی-اجتماعی و نقش محوری زن در تحکیم مناسبات خانوادگی، در اولین اقدام خود بعد از روی کار آمدن دولت نهم، حوزه عمل این مرکز را به مرکز امور زنان و خانواده توسعه داد و طی حکمی در تاریخ ۳۱ شهریور سال ۱۳۸۴ خانم دکتر نسرين سلطان‌خواه را به سمت مشاور خود در امور زنان و رئیس این مرکز منصوب کرد. بررسی عملکرد دولت نهم و دهم در سه مؤلفه آموزش، اشتغال و مشارکت در ذیل آمده است.

عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه آموزش

جدول (۱۸) عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه زنان

عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه آموزش	
مصوبه	همایش
حمایت از برگزاری همایش بانوان قرآن‌پژوه	
پشتیبانی از خدمات مشاوره‌ای در کنار دادگاه‌های خانواده	
رستاخیزی در تاریکی: حرفه‌آموزی و حمایت از تسهیل‌گران روستایی	
گردهمایی‌ها	
نشست زنان ایثارگر جهان اسلام سال ۸۶	
نشست رایحه نبوی سال ۸۵	
همایش زنان و اینترنت در هزار سوم سال ۸۵	
نشست زن بودن ممنوع، استاد رحیم‌پور سال ۸۶	
نشست بی‌تاب اما آرام مادران شهدا سال ۸۶	
نشست علمی آموزشی تربیت دینی مدرسین آموزش خانواده	
گردهمایی برگ سپید در بزرگداشت روز ملی دختران سال ۸۶	
نشست گرامیداشت هفته شیر مادر	
تجلیل از زنان نخبه و ایثارگر	
سمینار کشوری بازآموزی و تقدیر از مربیان نمونه طرح ملی رحمت	
گردهمایی طلاب و دانشجویان غیرایرانی	
گردهمایی مربیان طرح مهدویت	
گردهمایی بین‌المللی بررسی تطبیقی خانواده در کشورهای اسلامی	
جشنواره تولیدات رسانه‌ای عفاف و حجاب	
گردهمایی بررسی مسائل جنسی از دیدگاه دینی	
دو همایش تجلیل از نخبگان علمی و مادران و همسران شهدا به مناسبت هفته زن سال ۸۵ و ۸۶	
بازدید از مناطق جنگ زده لبنان بعد از جنگ ۳۳ روزه و دلجویی از خانواده شهدا	

پاسداشت فرهنگ ایثار و شهادت باهدف: ارتقا جایگاه ارزشی زنان ایثارگر در جامعه و روایت حماسه سازی‌شان

ملاقات‌های هر دو هفته یک بار رئیس مرکز با خانواده‌های شهدا

تجلیل از ایثارگران زن و زنان ایثارگر مردان آسمانی

ملاقات‌های مردمی: در سال ۸۶ رسیدگی به ۲۰۰۰ نامه مردم تا حصول نتیجه

دوره آموزشی صبا: تربیت فعالین زن در عرصه حقوق بین‌الملل

دوره آموزشی شمیم: توانمندسازی دختران جوان دانشجو و آشنایی آنان با مسائل زنان در سطح بین‌الملل

دوره آموزشی ICDL

دوره آموزشی طرح‌ریزی استراتژیک مسائل زنان و خانواده تحت عنوان کلبه کرامت در افق ۱۴۰۴

دوره آموزشی زن، خانواده، رسانه

دوره آموزشی مهارت‌های اجتماعی ویژه دختران استثنایی

دوره آموزشی وبلاگ نویسی طهورا

دوره آموزشی حجاب و عفاف (تأثیر حجاب و عفاف در تحکیم خانواده)

دوره آموزشی مبلغین (طرح بلاغت)

دوره آموزشی سفیران نور

دوره آموزشی راه کارهای مقابله با بحران معنویت در خانواده

برگزاری دوره‌های آموزشی پروپوزال نویسی و تسهیل‌گری دوره آموزشی مدیریت کلان آب و برق

دوره تکمیلی شیوه‌های بهبود مدیریت

دوره آموزشی مشاوره دانشگاه‌ها و مراکز مشاوره با رویکرد دینی

دوره آموزشی سبا (ایجاد تعاملات جهانی مؤثر در حوزه مسائل زنان)

دوره آموزشی شمیم

سیر مطالعاتی شهید مطهری مدرسه خواهران بنت‌الهدی مشاوره در دادگستری (سازش ۴۱ درصد از مراجعین)

مشاوره عمومی با همکاری بسیج وبلاگ نویس طهورا حمایت از انتشار:

سه جلد جلوه‌های لاهوتی (معصوم‌شناسی)

فعالیت‌های مردمی در سیره نبوی

کارگاه

طرح آموزش خانواده ویژه زوج‌های جوان در دانشگاه‌ها با همکاری نهاد و معاونت فرهنگی وزارت علوم
طرح آموزشی خانواده سالم با همکاری سپاه برای ۱۵ هزار بانوان و همسران خانواده سپاه در ۲۸ استان
تهیه بانک جامعه اطلاعات زنان توانمند و متعهد کشور و ده‌ها تحقیق در زمینه بررسی علل و عوامل
بروز آسیب‌های اجتماعی و مشکلات موجود زنان.

در حوزه غیر از علوم انسانی حمایت از زنان نوآور: حمایت از سه طرح در حوزه سلول‌های بنیادی با
پژوهشکده رویان و حمایت از پروژه تحقیقاتی درمان ضایعات نخاعی تهران
تدوین ۱۳ مجلد کتاب داستانی در معرفی زنان نخبه و خانواده شهدا و ایثارگران و خاطرات بانوان در
بند پهلوی.

تهیه فیلم مستند از زنان اندیشمند و نخبه ایرانی و زبان انگلیسی و آلمانی به منظور آشنایی زنان
جهان با پیشرفت و رشد علمی و فرهنگی زنان در سه دهه انقلاب. دوره آموزشی سفیران نور: هدف
آموزش مبلغان زن در عرصه بین‌المللی با همکاری سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی بررسی نحوه

طرح پژوهشی

دادرسی در دادگاه‌های خانواده و آثار آن در حل مشکلات خانوادگی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام
بررسی آثار و علل بالا رفتن سن ازدواج دختران و پیامدهای مجرد قطعی برای آنان
بررسی فقهی انواع ازدواج در اسلام و نقش آن در استحکام خانواده دانشگاه امام صادق علیه‌السلام
علل انحلال خانواده و آثار و تبعات آن بر اعضای خانواده
بررسی اثرات دوری از مادر در کودکان زیر ۷ سال در مهدهای کودک شهر تهران
بررسی رابطه میان نوع پوشش و حجاب با وضعیت امنیت اجتماعی زنان در شهر تهران
مدل خانواده محور پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر در بین دانش آموزان دختر مقاطع راهنمایی و دبیرستان شهر تهران
بررسی تأثیرات اجرای طرح مشاوره هم‌تایان در ارتقای سطح طرح مشارکت در تدوین دانش‌نامه فرهنگ فاطمی
بررسی تطبیقی مسئولیت مدنی در روابط زوجین در ایران، اروپا و مصر
بررسی وضعیت سلامت و استحکام خانواده و آسیب‌های درونی و سلامت روانی دانشجویان دختر خوابگاه‌های دانشگاه امیرکبیر
طرح بازننگری، بررسی و اصلاح کتب درسی ۸۶
بررسی مسائل و معضلات خوابگاه‌های دختران دانشگاه‌های دولتی شهر تهران
شناسایی مهم‌ترین آسیب‌های خانوادگی زنان در خانواده‌های تهرانی و قمی
طرح تدوین نظام حقوق زنان اسلام با پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه
پایش وضعیت زنان سرپرست خانوار در طرح ارائه خدمات ارزیابی سلامت زنان سرپرست خانوار تهیه جزوات فرهنگی به زبان انگلیسی در ۵ محور
مشاوره در قالب گروه‌های همیار با همکاری بهزیستی
مشاوره و خدمات‌رسانی در زندان‌ها
آموزش مهارت‌های شغلی و حرفه‌ای: طرح حمایت از دفتر امور زنان وزارت جهاد کشاورزی، همکاری با وزارت کشور در برگزاری دوره‌های حرفه‌آموزی، حمایت از کارآفرینان زن روستایی در برگزاری دوره‌های آموزشی، فنی و مهارتی
حمایت از فصلنامه تخصصی بانوان شیعه
راه‌اندازی نشریه دخت ایران و چارقد
تدوین برنامه‌های سند فرا بخشی
تهیه و اجرای برنامه تقویت و تعالی فرهنگ و تعمیق باورهای دینی و انقلابی زنان
تهیه و اجرای برنامه توسعه و ارتقا توانمندی‌های زنان متعهد، مدیر و نخبه در عرصه‌های مختلف مورد نیاز
تهیه و اجرای برنامه ملی سامان‌دهی اوقات فراغت زنان
تقویت مراکز فرهنگی ورزشی
اجرای برنامه بسیج سازندگی برای محرومیت‌زدایی از مناطق محروم با فعالیت داوطلبانه خواهران بسیجی

اقدام
اجرایی

دولت نهم و دهم در امر آموزش زنان مانند دولت‌های گذشته مسیری سلیقه‌ای را طی نموده و صرفاً با یک رویکرد تک بعدی محوریت اکثر عملکرد خود در این حوزه را معطوف به قشرهای محدودی از زنان نموده است. از سوی دیگر جنس اقدامات و عملکردهای انجام شده به هیچ وجه در حد یک معاونت نبوده و قالب و محتوای کارهای انجام شده نگاه کلان و همه جانبه‌نگر را نداشته عملاً تغییر و تحول محسوسی در حوزه آموزش رخ نداده است. قرائت سطحی از آموزش در حد برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت و همایش‌هایی که حتی در عرصه گفتمان‌سازی هم عمل نموده است، تسلسل و در جا زدن در مسائل زنان را به دنبال داشته و دارد.

عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه اشتغال

جدول ۱۹) عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه اشتغال

مصوبه	
همایش	جشنواره عذرا برای تجلیل از زنان کارآفرین در عرصه کشاورزی و صنایع تبدیلی گردهمایی تعاون زنان جوانان و نهضت اشتغال گردهمایی زنان پژوهشگر در عرصه صنعت هسته‌ای همایش بین‌المللی حقوق و مسئولیت‌های زن در نظام اسلامی سال ۸۵ همایش بین‌المللی زنان مسلمان اندیشمند سال ۸۶ از ۱۶ کشور همایش بین‌المللی صلح زنان و ادیان الهی ۸۶
کارگاه	جلسات ویژه مدعوین خارجی آموزش مشاورین امور بین‌الملل دستگاهها
طرح پژوهشی	سیاست‌گذاری برای حضور زنان در عرصه فعالیت‌های اقتصادی باهدف: تکیه بر قابلیت‌ها و ویژگی‌های زنان برای شرکت در حوزه اقتصاد متناسب با خاستگاه‌های جسمی و روحی آنان و با در نظر گرفتن مصونیت حریم امن خانوادگی حمایت از صندوق اعتبارات خرد زنان حمایت از سمن‌ها با کمک جهاد و آموزش و پرورش و دفاتر امور زنان در استان‌ها و حمایت از ۶۴ تشکل بررسی وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان در رشته‌های مهندسی دانشگاه‌های کشور ۶۰ و ۸۵ بررسی اثربخشی آماده‌سازی شغلی و مهارت‌های کسب و کار برای زنان جویای کار استان تهران توانمندسازی بانوان و خروج از چتر حمایتی دولت عنایت به محوریت عدالت در توزیع فرصت‌های شغلی برای زنان سرپرست خانوار تقدیم لایحه تسهیلات شغلی به دولت تدوین لایحه تسهیلات شغلی زنان روستایی و عشایر تخصیص حقوق بازنشستگی زنان کارمند بعد از فوت به فرزندان افزایش هزینه پرداختی مهدکودک‌ها به زنان شاغل در دستگاه‌های دولتی به هیئت دولت

وضع‌شناسی سه دهه اخیر مسائل زنان ایران

اقدام اجرایی	حمایت از شرکت‌های تعاونی زنان حمایت از صدها طرح تولیدی کشاورزی دام‌پروری، پرورش ماهی صنایع دسته‌بندی برای کارآفرینی اشتغال‌زایی و کارآفرینی با محوریت مناطق محروم و زنان سرپرست خانوار با تکیه بر عدالت‌محوری در عرصه فرصت‌های شغلی حمایت از زنان آسیب‌پذیر با هدف کاهش آسیب‌های اجتماعی پیشنهاد لایحه معافیت و تخفیف مهم بیمه کارفرما مشروط به ایجاد فرصت شغلی برای زنان سرپرست خانوار ارائه پیشنهاد بازنستتگی پیش از موعد زنان سرپرست خانواده روستایی فاقد بیمه اجتماعی از اعتبارات به‌جا مانده از صندوق بیمه روستائیان ایجاد اشتغال و کارآفرینی زنان روستایی ایجاد نمایشگاه مرکزی و عرضه تولیدات تعاونی‌ها
---------------------	--

(مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، ۱۳۹۲)

دولت نهم و دهم در عرصه اشتغال به نسبت آموزش از وضعیت معقول‌تری برخوردار است بدین معنا که دولت در اهتمام به مسئله اشتغال، گستره بیشتری از جامعه زنان شاغل را مد نظر قرار داشته است هرچند توجه به این امر بیشتر در قالب طرح‌های پژوهشی نمود داشته است. از سوی دیگر توجه به سامان‌دهی به وضعیت اشتغال زنان در مشاغل ثانویه و مسائل متناهی آن در سطوح گفت‌وگو سازی در نسبت با دولت‌های دیگر در دولت نهم و دهم بیشتر بوده و رویکرد آسیب‌شناسی مشاغل زنان نیز در نسبت با دولت‌های گذشته پررنگ‌تر بوده است که این امر می‌تواند نشئت گرفته از شعارهای این دولت در برقراری عدالت اجتماعی باشد.

عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه مشارکت سیاسی - اجتماعی زنان

جدول ۲۰) عملکرد دولت نهم و دهم در حوزه مشارکت سیاسی اجتماعی

مصوبه	همایش
مجموعه مقالات سمینار صلح زنان و ادیان الهی زن، اتحاد ملی و انسجام اسلامی ۸۶ همایش ملی توسعه صنایع فرهنگی در کشور و چالش‌ها شرکت در کنفرانس و گفتگو برای ایجاد دموکراسی و تأکید بر توانمندسازی زنان در زندگی اجتماعی، از طریق اعزام هیئت ایرانی برای تنظیم برنامه همکاری با وزارت امور زنان و خانواده آفریقای جنوبی شرکت در اجلاس اولین وزرای زن کشورهای اسلامی استانبول ترکیه نشست محکومیت شهادت مروه شروینی همایش بین‌المللی زنان، صلح و ادیان الهی با همت مرکز امور زنان و خانواده با هدف اتحاد ادیان در بازگشت به صلح	

شرکت در نشست علمی انجمن دوست زنان ایران و روسیه با موضوع زن و قانون اساسی با تأکید بر عدالت اجتماعی	
همایش بین‌المللی زنان اندیشمند جهان اسلام با موضوع زن، عفاف و معنویت برای حضور اجتماعی.	
دوره آموزش مطالعاتی «بررسی تطبیقی حقوق اقتصادی اجتماعی زن در اسلام و غرب» برای ملیت‌های بحرینی لبنانی انگلیسی پاکستانی عراقی آرژانتینی دانمارکی	کارگاه
چگونگی قانون تأسیس و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد ترغیب بانوان به مشارکت در سازمان‌های مردم‌نهاد تهیه و اجرای طرح ملی و توسعه تعاملات بین‌المللی متناسب با اهداف انقلاب اسلامی	طرح پژوهشی
	اقدام اجرایی

مشارکت سیاسی و اجتماعی در دولت نهم و دهم نیز وضعیتی مشابه مانند عملکرد این دولت در امر آموزش داشته است. عدم پرداخت و توجه به مسئله مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان حتی در سطح همایش و کارگاه و دوره آموزشی یکی از خلأهای اساسی است که بخشی عمده‌ای از آن به رویکرد کلان دولت در نگاه به مسئله زنان باز می‌گردد که در آن خانواده محوریت اساسی را داشته و نگاه به زن در سایه خانواده معنا می‌یابد، لذا وجود رویکرد حداقلی نسبت به مشارکت سیاسی اجتماعی در این دولت امر تقریباً بدیهی محسوب می‌گردد که به سیر برخوردهای سیاسی و جناحی در مسئله زنان دامن می‌زند.

در نهایت در یک جمع‌بندی نهایی می‌توان ادعان نمود که دولت‌های سازندگی، اصلاحات و عدالت در یک مسیر مشابه بر مدار الگوی توسعه‌یافتگی به وضعیت اجتماعی زنان پرداخته‌اند و تغییرات به عمل آمده در وضعیت اجتماعی زنان با قرائت مورد نظر و متفاوت انقلاب اسلامی که مد نظر رهبران انقلاب بوده است در فاصله است.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

تحلیل وضعیت موجود

وضع‌شناسی مسائل زنان از بعد از انقلاب تاکنون در ارزیابی کلی مؤید رشد زنان در عرصه‌های مختلف می‌باشد. اگرچه این رشد به نوبه خود ارزشمند و قابل توجه است اما در نسبت با هدف جمهوری اسلامی ایران در مسیر حرکت خود در جهت تحقق تمدن نوین اسلامی کافی و مطلوب نمی‌باشد. الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در حوزه زنان در گام اول نیازمند شناختی شفاف و منطبق با واقعیت اجتماعی در خصوص مسائل زنان است تا در ذیل آن بتواند الگوی

زن مسلمان ایرانی را در جامعیت کامل ارائه نماید. لذا ارائه وضع‌شناسی مسائل زنان در سه حوزه اجتماعی آموزش، اشتغال، مشارکت سیاسی و اجتماعی با هدف ترسیم نمای کلی وضعیت زنان و با هدف کمک به طرح‌ریزی متقن الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در این زمینه صورت پذیرفته است.

توجه به وضعیت زنان در عرصه اجتماعی در قالب آمار و ارقام ارائه شده نشان دهنده سیر حرکتی جمهوری اسلامی ایران در حوزه زنان می‌باشد. به صورتی که نرخ باسوادی در سرشماری سال ۱۳۹۵، ۸۴ درصد بوده است که این نرخ در سنین جوان بالای ۹۵ درصد می‌باشد که بیانگر ریشه‌کنی بی‌سوادی در کشور است. همچنین افزایش تعداد دانشجویان دختر قابل ملاحظه است به طوری که از ۳۴ درصد در سال ۱۳۵۵ به بالای ۶۰ درصد در دهه ۸۰ رسیده و در سال ۱۳۹۵ نیز ۴۵ درصد دانشجویان را دختران تشکیل می‌دهند. در زمینه اشتغال نیز رشد کمی برای حضور زنان در مشاغل مختلف اتفاق افتاده است و اکنون نزدیک به ۱۴ درصد زنان کشور شاغل هستند. اما این رشد عموماً در مشاغل ثانویه اتفاق افتاده است و درصد کمی از مدیران را زنان تشکیل می‌دهند.

در حوزه مشارکت سیاسی نیز علی‌رغم حضور گسترده زنان در عرصه‌هایی چون انتخابات گوناگون، حضور زنان در سطوح مختلف سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و نهادهایی مانند شورای فرهنگی اجتماعی زنان، معاونت زنان و خانواده ریاست جمهوری، فراکسیون زنان و خانواده مجلس شورای اسلامی، اندک است و هنوز مردان بخش اعظم را در دولت و سایر نهادهای سیاسی تشکیل می‌دهند. اگرچه امکان دسترسی به رده‌های بالای قدرت برای زنان وجود دارد، اما نگرش و افکار قالبی سنتی هنوز به قوت خود باقی است و زمانی که زنان به لحاظ سیاسی قدرتمند می‌شوند، غالباً مورد استهزاء قرار می‌گیرند، به طوری که تصور می‌شود صرفاً یک نقش مناسب برای آنها در عرصه‌ی سیاست وجود دارد و آن نقش سیستم‌حمایتی و دنباله‌روی از مردان است. علاوه بر آمارهای کمی که مبین وضعیت عموم جامعه‌ی زنان در حوزه‌ی آموزش، اشتغال و مشارکت می‌باشد. یکی از سرفصل‌های مهم در تحلیل وضعیت اجتماعی زنان ناظر بر عملکرد نهادهای متولی امور زنان است که عملکرد نهادهای فوق‌رقم زننده چه

وضعیتی برای زنان جامعه بوده است. آشفتگی‌های موجود در حوزه نظام مسائل زنان در کشور لزوم توجه به این بخش را مهم می‌سازد.

در رده سیاست‌گذاری‌های کلان مرتبط با زنان در کشور، شورای فرهنگی اجتماعی زنان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. آنچه از عملکرد این شورا قابل روئیت است این است که این نهاد ظاهراً در حد یک مقام تشریفاتی باقی مانده و اهتمام جدی بر کارآمدی این شورا، در هدایت و نظارت بر مسائل کلان حوزه زنان و خانواده وجود نداشته است. کما اینکه هر جا در لایه‌های دیگر اجرایی و قانون‌گذاری با تفاوت و تناقض‌ها و گاهی تغییرات بنیادی و صد درصد (عموماً به واسطه تغییر دولت‌ها) روبه‌رو شدیم، این نهاد سیاست‌گذار، اثرگذاری مثمر ثمری را دنبال نکرده و این امر به نوبه خود، آسیب‌های جدی را ایجاد نموده است.

در حوزه قانون‌گذاری، ذکر این نکته ضروری است که قانون نه تنها می‌تواند در جهت رفع مشکلات و تبعیض‌های مبتنی بر جنسیت مؤثر افتد بلکه می‌تواند زمینه تغییرات اجتماعی نیز گردد. قانون می‌تواند پایه‌هایی را جهت برخورد منصفانه با زنان و مردان فراهم سازد، اما اینکه قانون چگونه تفسیر و یا اجرا گردد، خود نیز موضوع قابل تأملی است، به طوری که حتی با چهارچوب حقوق عادلانه و منصفانه و حتی مساوی، اجرای قانون تابع بسیاری از فاکتورهای جامعه‌شناختی مشتمل بر اینکه چگونه پلیس، وکلا و یا قاضیان قانون را تفسیر و اجرا کنند و یا اینکه چگونه ساخت حقوقی برتری قانونی را به گروهی بدهند و یا به گروهی دیگر ندهند، می‌باشد (اندرسون، ۱۹۹۸).

در خصوص قوه مقننه در ایران، تأثیر انفعالی مجلس نسبت به تصویب قوانین مبنایی در جهت تغییر وضعیت اجتماعی زنان و نیز عدم توجه و اهتمام به هدایت نهادهای اجرایی به سمت تحقق وضعیت مطلوب اجتماعی زنان و نظارت قانونی بر عدم شکل‌گیری رویکردهای سلیقه‌ای و سیاسی دولت‌ها نسبت به وضعیت اجتماعی زنان از نقاط ضعف مهم و اساسی این نهاد محسوب می‌گردد. یکی دیگر از مسائل مورد تأمل در نهاد قانون‌گذاری به عدم درک سطح و عمق مسئله زنان در این نهاد توسط نمایندگان باز می‌گردد و علت اصلی این امر نیز به حضور حداقلی نمایندگان زن در مجلس باز می‌گردد. مجلسی که در آن در بین نزدیک به ۳۰۰ نماینده تنها ۱۷ نفر نماینده زن وجود داشته باشد درک و دغدغه‌مندی در باب مسئله زنان

چگونه صورت می‌پذیرد؟ این حقیقت را که تغییرات اساسی و اصولی همواره نیازمند قوانین خوب و کارگشا و زیربنایی است نمی‌توان نادیده گرفت و اگر حوزه سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری در خصوص مسائل مختلف از چشم‌انداز شفاف و نظام‌مند برخوردار نباشد و عرصه قانون‌گذاری و اجرا را با بهره‌وری از ظرفیت‌های موجود این نهادها فعال ننماید عملاً اتفاقی نخواهد افتاد.

به نظر می‌رسد خلأ قانونی در حوزه مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان دارای آثار و پیامدهای بیشتری نسبت به دیگر حوزه‌ها می‌باشد زیرا تحقق مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان در لایه‌های مختلف به فعال‌سازی ظرفیت عظیمی از جامعه زنان در عرصه تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و اجرا منجر می‌گردد و به فرموده مقام معظم رهبری زنان در امور مربوط به خودشان، خودشان فعال می‌شوند و در این شرایط مطمئناً اشتغال و آموزش زنان نیز در یک مسیر منطقی و هدفمند دنبال می‌گردد. البته صرف افزایش کمی زنان در عرصه‌های مشارکت سیاسی در لایه‌های بالایی نمی‌تواند به تحقق این مطلوب کمک نماید و رسیدن به این مهم زمانی رخ می‌دهد که این ظرفیت عظیم در عرصه قدرت دستخوش قرائت‌های سیاسی و جناحی نشده و در نگاهی فراجناحی و متأثر از واقعیت جامعه و منطبق با مبانی و ارزش‌های حاکم بر جامعه به صورت کاملاً بومی عمل نماید.

در برنامه‌های کلانی مانند برنامه‌های توسعه نیز همین وضعیت قابل مشاهده است. در خلال دوره‌های مختلف برنامه‌ریزی توسعه پس از انقلاب اسلامی، پرداختن سیاست‌گذاران به مباحث جنسیتی ابعاد تازه‌ای به خود گرفت. به گونه‌ای که شاید بتوان برنامه‌های اول و دوم توسعه را از لحاظ پرداختن به مباحث زنان و به خصوص خانواده ضعیف ارزیابی کرد. یکی از علل اصلی بی‌توجهی برنامه‌های نخست پس از انقلاب به بحث زنان، به تعویق افتادن اصل برنامه‌ریزی در کشور به مدت ۱۱ سال بود، به گونه‌ای که تصویب اولین برنامه در سال ۱۳۶۸ موجب از دست دادن مدت زمان مؤثر جهت شناسایی نیازها و اولویت‌بندی اهداف در ارتباط با موضوعات زنان شده بود.

اتلاف زمان، پیامد دیگری را نیز به دنبال داشت، به طوری که تصور می‌شد، مشکلات زنان پس از گذشت ۱۱ سال از پیروزی انقلاب اسلامی کماکان همان مشکلات پیش از انقلاب است. لذا بحث آموزش و بهداشت که دوران پیش از انقلاب از نقاط اصلی بحث‌برانگیز در خصوص مشکلات بانوان به شمار می‌رفت، دیگر بار با شدت بیشتری در جامعه مطرح گردید و سرفصل اصلی برنامه اول توسعه در ارتباط با زنان قرار گرفت. از طرفی مشکلات مربوط به جنگ و تحریم‌های اقتصادی، شرایط خاصی را در کشور رقم زد، به طوری که تحقیق در حوزه مسائل زنان و شناسایی مشکلات آنها در اولویت‌های پژوهشی قرار نگرفت، موضوعی که بعدها حوزه برنامه‌ریزی را تحت تأثیر خود قرار داد و زمینه آشفته‌گی‌هایی در این عرصه گشت.

عوامل فوق مؤید این مدعا است که در برنامه اول و دوم توسعه، بافت سیاسی و اجرایی کشور فارغ از پژوهش زیربنایی در مورد وضعیت زنان، علاوه بر سیاست‌گذاری، مسئول اجرا و داوری قوانین مربوطه نیز بوده و اولویت‌های اساسی جامعه زنان به صورت نظام‌مند کمتر از جانب مراکز علمی به سیاست‌گذاران امر برنامه‌ریزی توسعه، ابلاغ شده است.

برنامه سوم توسعه اولین برنامه‌ای است که به صورت جدی به موضوع زنان پرداخته و یک ماده را به این حوزه اختصاص داده است. در این ماده مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری موظف شده است تا به امور بانوان در زمینه‌های نیازهای آموزشی، فرهنگی و ورزشی، افزایش فرصت‌های شغلی و رسیدگی به زنان خودسرپرست یا بی‌سرپرست در قالب سازمان‌های غیردولتی رسیدگی نماید.

در برنامه چهارم توسعه که بیشتر با رویکرد نگرش و جنسیت تدوین شده، تبعیض مثبت نسبت به زنان دنبال می‌گردد و از این رو، ماده‌های قانونی زیادی به موضوع زنان، اختصاص داده می‌شود. اگرچه، بیشترین تأکید برنامه چهارم، بر روی اشتغال زنان است اما موضوعاتی مانند خشونت علیه زنان نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. در حالی که مسائلی مانند حقوق معنوی زنان، حقوق زنان در خانواده و مواردی از این دست مورد غفلت واقع شده است.

در برنامه پنجم توسعه نیز مباحث زنان گسترده‌تر دیده می‌شود و در ماده ۲۳۰، دستورالعمل تدوین سند جامع آمده است. بر اساس این بند سند جامع تدوین شده، سندی است که به

لحاظ جامعیت مناسب بوده و بسیاری از مسائل زنان را شامل می‌شود. اما این سند نیز مانند بسیاری از سندهای بالادستی دیگر در مرحله عملیاتی شدن، دچار مشکل شد. در کل اگرچه برنامه پنجم توسعه در شناسایی اغلب مسائل مرتبط با حوزه زنان از انطباق خوبی با وضعیت و واقعیت موجود فضای اجتماعی و از سوی دیگر اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی برخوردار بود اما متأسفانه در عرصه عمل از موفقیت خوبی در اجرایی نمودن برنامه‌های مصوب برخوردار نبود. در نهایت با اشاره به نکات قابل توجهی که در خصوص متولیان مسائل زنان در کشور عنوان گردید، انتظار می‌رود الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با شناخت واقعیت موجود پیرامون این مسائل به طرح‌ریزی الگوی زن مسلمان ایرانی بپردازد و در این مسیر با درک حقیقت و واقعیت وضعیت اجتماعی زنان و آشفتگی این حوزه در کشور به ارائه مدل و الگوی آرمانی و متناسب با ظرفیت‌ها و واقعیت‌های کشور پرداخته و تمامی امکان‌های عملیاتی نمودن آن با توجه به کم و کیف وضعیت نهادهای متولی مد نظر قرار گیرد.

ترسیم وضعیت مطلوب

رهبر انقلاب، صراحتاً بر این موضوع تأکید می‌کنند که پیشرفت در نوع غربی آن برای انسان آگاه امروز، فاقد جاذبه است، لذا دستور کار قطعی نظام جمهوری اسلامی را دنبال کردن الگوی پیشرفت ایرانی - اسلامی می‌دانند (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲). بر مبنای این سخن رهبر معظم انقلاب، الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت باید منطبق با دو اصل ایرانی بودن و اسلامی بودن باشد، یعنی الگویی که خاص کشور ایران طراحی گردد و تمامی ابعاد و زوایای آن منبعث از شرایط خاص و ویژه کشور و کاملاً بومی باشد. در مسئله زنان نیز این اصل باید سرلوحه تمامی اقدامات به عمل آمده در جهت تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت قرار بگیرد. بر مبنای وضع‌شناسی به عمل آمده در موضوع وضعیت اجتماعی زنان موارد ذیل به عنوان پیشنهاد ارائه می‌گردد تا الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بتواند حوزه زنان را در یک پارادایم مشخص و منطبق با بایدها و نبایدهای موجود در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مدیریت نماید.

اقدامات بنیادین و مبنایی

تحقق و شکل‌گیری اقدامات بنیادین به معنی ورود به عرصه اندیشه ورزی و نظری است. یکی از ضروریات مطرح در حوزه‌ی زنان در انقلاب اسلامی، تدوین نظریه انقلاب اسلامی در موضوع زن و ارائه الگوی مفهومی از ابعاد هویتی زن انقلاب اسلامی می‌باشد. متأسفانه با گذشت چهار دهه از انقلاب اسلامی کماکان با فقدان نظریه جامع و متقنی که روایت‌کننده هویت زن انقلاب اسلامی و ابعاد گوناگون آن باشد، مواجهیم، به نحوی که نمی‌توان مسائل اجتماعی زنان را در ذیل یک مدل و الگوی نظری مشخص مدیریت نمود و شاید بخشی از آشفتگی‌های موجود در وضعیت اجتماعی زنان به جهت فقدان الگو و نظریه فوق می‌باشد. براین اساس حوزه اندیشه و نظر می‌تواند با ورود به عرصه اجتهاد حکومتی بسترهای لازم را فراهم نماید و این مهم می‌تواند یکی از اقدامات بنیادین در راستای تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در حوزه زنان قلمداد گردد.

برجسته‌سازی گفتمان انقلاب اسلامی به زن در میان سایر کشورها

با توجه به رویکرد نو و راهگشای انقلاب اسلامی در حوزه زنان که در طول سال‌های انقلاب و دفاع مقدس توانست بخش عظیمی از جامعه زنان را فعال نماید، انتقال این ذهنیت به جهان یکی از پیشنهادهای اصلی جهت نیل به الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است. رهبر معظم انقلاب نیز به این موضوع اشاره کرده‌اند: «در اینجا اگر تعبیر می‌کنیم به عقب‌ماندگی، به خاطر این است که ما در زمینه‌ی مسئله‌ی زن، مسئله‌ی جنسیت، مسئله‌ی اموری که حول و حوش وجود زن تحقق پیدا می‌کند و معنا پیدا می‌کند- مثل همین خانواده و فرزند و ازدواج و سکن و آرامش و از این مطالب- حرف‌های برجسته‌ای داریم که توفیق پیدا نکردیم اینها را منتقل کنیم به دنیا، اینها را مطرح کنیم در ذهنیت جهانی، عقب‌ماندگی از این جهت. در حالی که دنیا احتیاج دارد به مبانی و مفاهیم روشن فراگیر کارگشا» (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲).

- بسترسازی‌های فرهنگی

هم‌زمان با انتقال رویکرد انقلاب اسلامی در موضوع زن در سطح جهانی، یکی دیگر از ضروریات لازم در حوزه زنان توجه به زمینه‌سازی‌های فرهنگی در راستای شناسایی این گفتمان در موضوع زنان است. تصدی‌گری حوزه فرهنگ به واسطه رویکردهای عموماً غرب‌گرا، فمینیسم و فمینیسم اسلامی منجر به این گردیده است که تمامی ظرفیت‌های این حوزه در خدمت انتقال تصویری از زنان و مسائل آنان قرار گیرد که نسبتی با گفتمان معیار انقلاب اسلامی نداشته است.

- متولی‌گری در راستای شکل‌گیری نهاد فراقوه‌ای

یکی دیگر از اقداماتی که الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در حوزه زنان می‌تواند انجام دهد متولی‌گری ایده تشکیل نهاد فراقوه‌ای در حوزه زنان می‌باشد. این ایده که توسط مقام معظم رهبری در آخرین نشست راهبردی زنان و خانواده عنوان گردید مدت‌ها است که در فضای آشفته حوزه زنان به سرانجام نرسیده است. از سوی دیگر شاید شکل‌گیری این نهاد فراقوه‌ای بتواند امکان تغییر و تحولات متناظر با گفتمان معیار را در صورت تحقق مطلوب فراهم نماید.

- تغییر اصول سیاست‌گذاری

اگرچه زنان در حوزه‌هایی چون آموزش، مدارج تحصیلی، مشارکت اجتماعی و حضور در پست‌های مدیریتی دستاوردهای بی‌نظیری داشته‌اند، اما هنوز راه طولانی را در پیش روی دارند، که مستلزم برنامه‌ریزی دقیق است. حوزه آموزش به عنوان حوزه پیش‌نیاز برای ورود به عرصه‌های دیگر مانند اشتغال و مشارکت از اهمیت بالایی برخوردار است، به نحوی که چنانچه این حوزه به صورت جامع و کامل مورد سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و اقدامات اجرایی قرار گیرد، بر دیگر حوزه‌ها نیز اثر مثبت خواهد گذاشت. البته در این حوزه نیز چالش‌هایی وجود دارد که ناشی از مطالبات آموزشی یکسان زنان و مردان است که به نوبه خود می‌تواند زمینه رقابت‌های شغلی و آموزشی را تشدید نماید و نوعی نارضایتی و ناسازگاری آموزشی با نیازهای زنان را به دنبال داشته باشد. از جمله این نارضایتی‌ها می‌توان به نارضایتی‌های شغلی، نارضایتی از رشته تحصیلی، افزایش انتظارات و مسئولیت‌ها از زنان تحصیل کرده و شاغل اشاره

کرد. از سوی دیگر مداخلات دولت برای کاهش رقابت‌ها نیز می‌تواند چالش برانگیز باشد و موجب کاهش انگیزه‌های علمی و اخلاقی در میان افراد گردد، لذا در چنین شرایطی، تغییر اصول سیاست‌گذاری امری جدی است. بنابراین، توجه به ضرورت تغییر در اصول سیاست‌گذاری به عنوان مبنای عملکردها و اقدامات اجرایی در حوزه زنان، امر مهمی است که در تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت یکی از سرفصل‌های مهم محسوب می‌شود.

– مبنا قرار دادن اصل توانمندی زنان

توانمندسازی زنان را فرآیندی تعریف می‌کنند که به وسیله آن زنان برای سازمان‌دهی خودشان توانمند می‌شوند و اعتماد به نفس خود را افزایش می‌دهند و از حقوق خود برای انتخاب مستقل و کنترل بر منابع که منجر به از بین رفتن جایگاه فرودستی ایشان می‌گردد، دفاع می‌کنند (نوروزی، ۱۳۹۵).

توانمندی حاوی سه عنصر یا مفهوم مشترک است. نخستین عنصر، منابع است که شامل متغیرهایی مانند آموزش و اشتغال می‌باشد و به قول کبیر (۲۰۰۲) از عوامل تسریع‌کننده توانمندسازی به شمار می‌آید. دومین عنصر عاملیت می‌باشد، عاملیت زنان به این موضوع اشاره دارد که زنان را نباید فقط به عنوان دریافت‌کنندگان خدمات در نظر گرفت، بلکه خود زنان باید به عنوان بازیگران اصلی در فرایند تغییر به ویژه در تدوین انتخاب‌های مهم زندگی و کنترل بر منابع و تصمیماتی که تأثیر مهمی در زندگی ایشان دارند، در نظر گرفته شوند. این عنصر معرف اهمیت گفتمان از پایین به بالا نسبت به رویکرد از بالا به پایین است.

سومین عنصر، دستاوردها یا نتایج و پیامدها است که در اثر فرایند توانمندسازی ایجاد می‌شود. دستاوردها می‌تواند از برآورده شدن نیازهای اساسی تا دستاوردهای پیچیده‌تری مانند خشنود بودن، عزت نفس داشتن، مشارکت در زندگی اجتماعی و سیاسی و غیره را در برگیرد (سن، ۱۳۷۹). با توجه به اجزاء توانمندسازی زنان، اصولاً توانمندسازی یک فرایند محسوب می‌شود، یعنی معرف پیشرفت از یک موقعیت به موقعیت دیگر می‌باشد (مالهاترا، ۲۰۰۲: ۷). این فرایند از سطح فردی (احساس ذهنی و توان عینی برای انجام امور) شروع می‌شود و تا سطوح اجتماعی (توان مشارکت در فعالیت‌های گروهی و جمعی)، سیاسی (کنترل بر تصمیمات

سیاسی)، اقتصادی (توان کنترل تصمیم‌گیری‌های اقتصادی) و نهادی (به چالش کشیدن نهادها و ساختارهای نابرابر موجود) را در بر می‌گیرد (شکوری و همکاران، ۱۳۸۶). توجه به ابعاد همه جانبه توانمندسازی زنان یکی از حوزه‌های مغفول مانده در مدیریت مسائل زنان می‌باشد. لذا الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت باید از تک بعدی و گزینشی دیدن حوزه توانمندسازی زنان جلوگیری نموده و همه جانبه‌نگری و جامع‌نگری در توانمندسازی زنان را ملاک و مینا قرار دهد.

- توجه به اصل کرامت الهی زن در وجوه سه گانه سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و اجرایی

یکی از خلأهای موجود در نظام سیاست‌گذاری، عدم توجه به زنان آن‌گونه که هستند و یا غفلت از ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل آنها می‌باشد. توجه به جایگاه زن به عنوان یک عنصر کنشگر و فعال در عرصه اجتماعی و تاریخی با رویکرد عمومی موجود متفاوت است. چنانچه سیاست‌گذاری‌های موجود با توجه به ظرفیت‌های زنان به صورت واقعی و در خور تعریف گردد، بستر مناسبی جهت رشد و ارتقا جامعه فراهم می‌گردد. در واقع تکریم زن در جامعه به واسطه تغییر رویکرد نسبت به زنان مهم‌ترین اصل در سیاست‌گذاری است. اصلی که حل مسائل زنان را با نگاه کارشناسانه و با تکیه بر ظرفیت موجود در این قشر تعریف می‌نماید و حق کرامت الهی زن را به عنوان بالاترین حق زنان در جامعه می‌پذیرد و زنان را در عرصه‌های فردی خانوادگی و اجتماعی فعال می‌کند.

منابع

- ابراهیمی. (بی‌تا). مجله زنان، شماره ۷۶، ۲۶-۲۸.
- بی‌نام. (۱۳۹۵). ایران از نظر شکاف جنسیتی در رتبه ۱۴۱ است، بازیابی شده در تاریخ ۳ مهر ۱۳۹۴، وبسایت مهرخانه <http://mehrkhane.com/fa/news/> ۲۲۷۴۴.
- بی‌نام. (۱۳۸۴). گزارش اجرای ماده ۱۵۸ قانون برنامه سوم توسعه، مرکز امور مشارکت زنان، تهران، روز نو.
- بی‌نام. (۱۳۷۷). مستندات برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا، جلد یک، تهران، سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی.
- بی‌نام. (۱۳۹۵). گزارش سرشماری، بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۵ وبسایت مرکز آمار ایران <https://www.amar.org.ir/>
- بی‌نام. (۱۳۹۶). برنامه‌های توسعه، بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۶ از وبسایت سازمان برنامه و بودجه کشور <https://mpb.mporg.ir>.
- بی‌نام. (۱۳۸۳). مشارکت زنان و دولت هفتم. مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری
- بی‌نام. (۱۳۸۴). مشارکت زنان و دولت هشتم، مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری، تهران: روزنو
- بی‌نام. (۱۳۹۶). زنان و خانواده در برنامه‌های توسعه‌ای کشور، بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۶ از وبسایت شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده به نشانی <http://zn.farhangoelm.ir>
- بی‌نام. (۱۳۹۲). گزارش عملکرد مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری در دولت دهم، تهران: ریاست جمهوری، مرکز امور زنان و خانواده
- بی‌نام. (۱۳۹۶). مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، وبسایت شورای عالی انقلاب فرهنگی <http://www.sccr.ir/pages/?current=provlist>
- بی‌نام. (۱۳۹۵). مصوبات مجلس شورای اسلامی، وبسایت مجلس شورای اسلامی <https://www.parliran.ir/>
- بی‌نام، (۱۳۸۴). گزارش اجرای ماده ۱۵۸ قانون برنامه سوم ۱۳۸۳. مرکز امور- توسعه مشارکت زنان، معاونت طرح و برنامه. تهران: روزنو

حسین‌زاده، محمدعلی. (۱۳۸۶). گفتمان‌های حاکم بر دولت‌های بعد از انقلاب در جمهوری اسلامی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

خادمی، عاطفه. (۱۳۹۵). زنان و خانواده در برنامه‌های سوم و چهارم توسعه، بازیابی شده در تاریخ ۱۳ شهریور ۱۳۹۵، وبسایت مهرخانه <http://mehrkhane.com/fa/news/28245>

خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۹). صحیفه امام (بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌ها)، دوره بیست و دو جلدی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۹.

دادگر، یدالله. (۱۳۸۲). دوران سازندگی تحلیلی بر تحولات اجتماعی - سیاسی پس از انقلاب اسلامی (۱۳۷۶-۱۳۶۸) مجله نامه مفید، شماره ۱۲.

دارابی، علی. (۱۳۸۸). رفتار انتخاباتی در ایران الگوها و نظریه‌ها، تهران: سروش، چاپ اول.

رایت، رابین. (۱۳۸۲). آخرین انقلاب بزرگ، انقلاب و تحول در ایران، ترجمه‌ی تدین، احمد و احمدی، شهین، تهران: رسا.

زعفرانچی، لیلیا سادات. (۱۳۸۵). زنان و خانواده در چهار برنامه توسعه؛ مطالعات راهبردی زنان، شماره ۳۳، تهران: شورای فرهنگی اجتماعی، زنان.

سن، آمارتیا. (۱۳۸۱). توسعه به مثابه آزادی، ترجمه: وحید محمودی، تهران: انتشارات داستان، چاپ اول.

شجاعی، زهرا. (۱۳۹۱). جامعه زنان ایران پیشروتر از مسئولین، بازیابی شده در تاریخ ۲۵ اردیبهشت ۱۳۹۱، وبسایت مهرخانه به نشانی <http://mehrkhane.com/fa/news/> ۲۹۱۹.

شکوری، علی، رفعت جاه، مریم، جعفری، معصومه. (۱۳۸۶). مؤلفه‌های توانمندی زنان و تبیین عوامل مؤثر بر آنها، پژوهش زنان، دوره ۵، شماره ۱، بهار و تابستان.

صادقی، سهیلا و کلهر، سمیرا. (۱۳۸۶). ابعاد شکاف جنسیتی و نظام تحقق کاهششان در برنامه سوم توسعه، فصلنامه پژوهش زنان، شماره ۲، دانشگاه تهران.

علی عسکری، فاطمه. (۱۳۸۵). آشنایی با شورای فرهنگی اجتماعی زنان، تهران، شورای فرهنگی اجتماعی زنان، چاپ اول.

فوزی توپسرکانی، یحیی. (۱۳۸۵). تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران (۱۳۵۷-۱۳۸۰) تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

نوروزی، فریبا. (۱۳۹۵). تبیین نظریه‌های راهگشا در ترسیم مدل علمی توانمندسازی زنان با تأکید بر توانمندسازی اقتصاد، کنفرانس بین‌المللی نخبگان مدیریت، ۱۲ خرداد ۱۳۹۵ یزدخواستی، بهجت. (۱۳۷۸). زنان و تغییرات اجتماعی (نگرش‌ها، پیشنهادهای نسبت به زنان طی انقلاب)، طرح پژوهشی. اصفهان: کمیسیون امور بانوان اصفهان.

وبسایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، www.khamenei.ir

وبسایت معاونت امور زنان و خانواده www.women.gov.ir

Anderson, Margaret. L. (1997). Thinking about Women, Sociological perspective on Sex and Gender. Allyn and Bacon

Kabeer, Naila. (2000). Reflections on the Measurement of Womens Empowerment. In: Discussing Womens Empowerment: Teory and Practice SIDA: Swedish International Development Cooperation Agency.